

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการปรับตัวทางสังคมของคนพิการในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ ประกอบด้วย แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นพื้นฐานในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับการปรับตัวทางสังคม

มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาจะดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม ความปรารถนาดังกล่าวนี้นั้น มนุษย์ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งสถานการณ์ภายในตนเองและสถานการณ์ในสังคม มนุษย์จึงต้องมีกระบวนการ แบบแผน และพฤติกรรมที่สอดคล้องและสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ กระบวนการนี้เป็นแบบแผนที่มนุษย์ใช้เพื่อตอบสนองทั้งทางกายและสังคม ซึ่งเรียกว่า "การปรับตัว" (Adjustment)

Thorp และ Schmuller (1965 : 10) ได้แบ่งการปรับตัวของบุคคลออกเป็น 2 ลักษณะคือ การปรับตัวด้านส่วนตัว (personal adjustment) ซึ่งหมายถึง ความคิด ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเอง และการปรับตัวทางสังคม (social adjustment) หมายถึง ความคิด ความรู้สึก หรือพฤติกรรมของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่น และเห็นว่าบุคคลที่มีสุขภาพจิตดี คือ ผู้ที่สามารถทำให้การปรับตัวด้านส่วนตัวและการปรับตัวทางสังคมอยู่ในลักษณะสมดุลกัน

ดังนั้น ในทางจิตวิทยาและในทางสังคมวิทยาได้ให้ความหมายในการปรับตัวของบุคคลไว้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Arkoff A (1968 : 4) ให้ความหมายของการปรับตัว หมายถึง การปะทะสังสรรค์ของบุคคลกับสิ่งแวดล้อมของเขา แต่ละบุคคลพยายามที่จะบรรลุความต้องการและไปถึงเป้าหมายของตน ในขณะที่เดียวกันบุคคลที่อยู่ภายใต้ความกดดันจากสภาพแวดล้อมเพื่อให้มีพฤติกรรมในทางที่ถูกต้อง การปรับตัวนำไปสู่ความปรองดองระหว่างความต้องการของบุคคลและสิ่งแวดล้อม

Stephen Worchel และ Pevrge R. Goe thals (1985 : 3) ให้ความหมายของการปรับตัวต่อส่วนบุคคลว่าเกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่ทุกวันของการจัดการเกี่ยวกับตัวเอง สภาพแวดล้อม และคนที่เราคิดต่อสัมพันธ์ด้วย การปรับตัวเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนเกี่ยวข้องกับ

1. การเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับตัวเราเอง สภาพแวดล้อมทางสังคมและกายภาพ
2. การใช้ความเข้าใจดังกล่าว กำหนดเป้าหมายที่แท้จริงสำหรับตัวเราเอง

3. ใช้ความสามารถในการควบคุมสภาพแวดล้อมของเราเองและวางจุดมุ่งหมาย เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายนั้น
4. มีความรู้สึกไวต่อความต้องการและภาระของคนอื่น ซึ่งเราสามารถสร้างการสนับสนุนทางบวกต่อการดำเนินชีวิตของคนอื่น

B. Von Haller Gilmer (1975 : 66) ได้กล่าวถึงการปรับตัวในแง่ของพฤติกรรม คือกระบวนการของการพยายามกระทำ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความต้องการสิ่งเร้าและโอกาสที่สิ่งแวดล้อมนั้นเสนอให้ จึงเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยการพยายามที่จะตอบสนองความต้องการ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ โดยวิธีการพยายามเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและภายนอกและโดยการพยายามทำตัวให้สอดคล้องกลมกลืนกับสถานการณ์รอบข้าง แนวคิดในการจะพิจารณาถึงการปรับตัว จึงมีอยู่ 2 แนวทาง คือ แนวทางของกระบวนการที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาไว้ซึ่งความสมดุลระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมและแนวทางซึ่งบุคคลพยายามที่จะบรรลุในสิ่งที่ตนเองต้องการ ดังนั้น การปรับตัวจึงสามารถเรียนรู้ได้จากปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล และจากสัมพันธภาพที่บุคคลนั้นมีต่อบุคคลอื่น และสังคม ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม

Alvin L. Bertrand (1969 : 18) ให้ความหมายการปรับตัวว่าเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ในการที่จะเลือกทางเลือกต่าง ๆ เพื่อการปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทางเลือกปฏิบัติดังกล่าวนั้นอาจจะเป็นการหลีกเลี่ยงการทำให้ลดลงหรือทำให้หมดไปซึ่งข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มพฤติกรรมดังกล่าว จะเกิดขึ้นในลักษณะของการปฏิบัติต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน และเชื่อว่าการปรับตัวนี้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทางสังคมมากกว่าจะเกิดขึ้นมาจากการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 274) ว่าการปรับตน (Adjustment) เป็นการปรับพฤติกรรมของบุคคลให้เข้ากับพฤติกรรมที่ผู้อื่นคาดหวังอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการแสดงบทบาทของผู้อื่น

อุทัย หิรัญโต (2526 : 3) ว่า การปรับตัวในทางจิตวิทยาหมายถึง การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตัวเอง เพื่อความปลอดภัยและความพึงพอใจของตนเองและผู้อื่น สำหรับในทางสังคมวิทยา การปรับตัวของมนุษย์หมายถึง การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อให้มีสัมพันธภาพอันดีเป็นที่นับถือกับคนอื่นในสังคม

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2528 : 8) ว่า ในการปรับตัวส่วนบุคคล (personal adjustment) คือ

1. ภาวะหรือสถานการณ์ ซึ่งบุคคลสามารถปรับตัวให้กลมกลืนกับสภาพการณ์ทางสังคม
2. กระบวนการที่บุคคลพยายามปรับตัวให้กลมกลืนกับสถานการณ์

มนูญ คณะวัฒนา (2526 : 142) ให้ความหมายการปรับตัว หมายถึง ความสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้อย่างน่าพอใจ คนที่ปรับตัวได้ดีจะมีความรู้สึกนึกถึงความต้องการและความรู้สึกของคนอื่น ๆ

ในเรื่องการปรับตัวนี้ นอกจากการปรับตัวทางอารมณ์แล้ว ยังมีการปรับตัวทางสังคม ทั้งนี้ เพราะการปรับตัวเป็นกระบวนการทางสังคมและทางจิต ที่ใช้ในการเผชิญกับปัญหาหรือแรงผลักดันทั้งภายในตนเองและภายนอกเพื่อให้เกิดภาวะความสมดุลทางจิตและเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสังคมรอบข้าง ทั้งนี้ เนื่องจากสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แม้จะไม่สามารถเห็นได้ชัดในระยะสั้น สภาพการเปลี่ยนแปลงได้ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางบวกและลบ เช่น การเปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้ระบบค่านิยมในวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป การขยายตัวของระบบสังคม ทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สุรางค์ จันทน์เอม (2517 : 84 - 85) อธิบายว่า การปรับตัวหมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางในสิ่งแวดล้อมของตน มนุษย์ทุกคนจะต้องมีการปรับตัวด้วยกันทั้งสิ้น แต่ละคนจะมีแบบแผนในการปรับตัวแตกต่างกันไป เพื่อสนองความต้องการของตน นอกจากจะสนองความต้องการทางร่างกาย เช่น อาหาร รวมทั้งให้ทำงานร่วมกับผู้อื่นด้วยความราบรื่น การทำตัวให้เพื่อนฝูงชอบ ในด้านอารมณ์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมนุษย์ได้รับในสิ่งที่ตนต้องการแล้ว ความตึงเครียดต่าง ๆ ก็ย่อมคลายลงไป

ในเรื่องการปรับตัวนี้ เราอาจจะแยกพูดถึงการปรับตัวออกเป็น การปรับตัวทางกาย การปรับตัวทางอารมณ์และการปรับตัวทางสังคม นั่นคือ การปรับตัวเป็นกระบวนการทางสังคมและทางจิต ที่ใช้ในการเผชิญกับปัญหาหรือแรงผลักดันทั้งภายในตนเองและภายนอก เพื่อให้เกิดภาวะความสมดุลทางจิตและเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสังคมรอบข้างซึ่งได้แก่ พ่อ แม่ ครู เพื่อน ได้อย่างมีความสุข

ในด้านการปรับตัวทางสังคม Hurlock (1978 : 260) ให้ความหมายว่าเป็นความสำเร็จของบุคคลในการปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ได้ คนที่ปรับตัวได้ดีจะเรียนรู้ทักษะทางสังคม

เช่น ความสามารถในการเกี่ยวข้องกับคนอื่นทั้งกลุ่มเพื่อนและคนแปลกหน้า และจะช่วยพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อสังคมด้วย เช่น มีความตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น

Tindall (1969 : 76) ได้กล่าวถึงลักษณะของการปรับตัวที่ว่าบุคคลที่ปรับตัวทางสังคมได้ดีจะต้องเป็นบุคคลที่สามารถสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ดี มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลอื่น ๆ และต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของสังคมมีการปฏิบัติที่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม และมีความพอใจในบทบาททางสังคมของตนเอง

Mally (1963 : 225 - 228) การปรับตัวทางสังคมเป็นความปรารถนาและความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นที่อยู่บ้านใกล้เคียง และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมกับเพื่อนบ้านเหล่านั้น

Henry Pratt, Fairchild (1964) ว่า การปรับตัวทางสังคมเป็นความปรารถนาและความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นที่ต้องพบปะกันทุกวัน หรือกิจกรรมทางสังคมร่วมกับบุคคลอื่นหลากหลายเหล่านั้น เป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มหรือระหว่างวัฒนธรรม การปรับตัวทางสังคมจึงเป็นมาตรการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 324) ว่า การปรับตัวต่อสังคม (Social Adjustment) คือ การที่บุคคลปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ ในการอยู่ร่วมกันในสังคมซึ่งจะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์ หรือเกิดการแข่งขันกับคนในสังคมจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ โดยการปรับปรุงไม่ให้เกิดความขัดแย้งจนถึงต้องแตกกลุ่มกัน แม้แต่ละคนอาจจะมีความสนใจหรือผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

การปรับตัวของมนุษย์เกิดขึ้นจากการปะทะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interaction) ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญมากสำหรับมนุษย์ ตั้งแต่เด็กจนกระทั่งชรา คนที่ปรับตัวได้ดีก็จะมีความสุขดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่นเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ถ้าการปรับตัวไม่ดีก็เกิดปัญหาต่าง ๆ แก่ตนเองและผู้อื่นเช่นเดียวกัน

P.J.Hettema (1982) กล่าวว่า มนุษย์มีความสามารถและมีลักษณะแตกต่างกันออกไป โดยมีความสามารถในการสร้างพฤติกรรมต่าง ๆ ภายใต้สถานการณ์ที่เหมาะสม ประมวลและจัดแบ่งประเภทของสถานการณ์นั้น ๆ และแสดงความคาดหวังของตนออกมา จากการกำหนดระเบียบและแผนในการแสดงพฤติกรรม ดังนั้น แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีความสามารถเฉพาะในการปรับตัว มีความยืดหยุ่นในการปรับตัวมาก ความต้องการอยู่รอดในทางสังคมมนุษย์จึงปรับวิธีการเพื่อให้บรรลุ

ความต้องการด้วยลักษณะที่แตกต่างกัน การปรับตัวทางสังคมที่ดียิ่งขึ้นอยู่กับบุคคลสามารถแสดงพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องกับการปะทะสังสรรค์กับบุคคลอื่น ๆ โดยสามารถเข้าใจความหมายของพฤติกรรมที่บุคคลเหล่านั้นกระทำ และสามารถแสดงพฤติกรรมตอบสนองตามที่บุคคลเหล่านั้นคาดหวังได้

การปรับตัวของมนุษย์นั้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Socialization) ซึ่งเป็นฐานของการสร้างรูปแบบ ประสบการณ์ทางสังคมและอุดมคติของบุคคล เป็นการเตรียมคนเข้าสู่สังคมใหญ่ คนไม่ได้เกิดขึ้นด้วยความรู้สึกของตัวคนเดียวแต่เกิดขึ้นผ่านการปะทะสังสรรค์กับคนอื่น การปรับตัวจึงเกิดขึ้นให้เข้ากับความคิดของคนอื่น และแสดงพฤติกรรมโดยตรงกัน วิธีทางซึ่งพบกับการคาดหวังของคนอื่น (Joam Ferrante , 1992 : 137)

การเรียนรู้ทางสังคม เป็นการพัฒนาความสามารถของมนุษย์และได้มาบุคลิกภาพและเอกลักษณ์ของตน ซึ่งเกิดขึ้นทันทีทันใดหลังจากการเกิดและดำเนินต่อเนื่องตลอดช่วงอายุ การเรียนรู้ทางสังคมเป็นการเรียนรู้ วัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือซึ่งมนุษย์ใช้ในการประเมินสังคมและช่วยให้ปัจเจกบุคคลปรับตัวต่อปัญหาการดำเนินชีวิต

Havighurst (1953) ได้พิจารณาการปรับตัวในแง่การเรียนรู้ตามขั้นตอนการพัฒนาชีวิต (Developmental Tasks) หมายถึง งานที่ทุกคนจะได้รับการเรียนรู้ควบคู่ไปกับขั้นตอนการพัฒนาชีวิต งานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้มี 10 ประการคือ

1. รู้จักสร้างความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน ทั้งเพศเดียวกันและต่างเพศ
2. ความสามารถในการปรับตัวตามบทบาทที่เหมาะสมของแต่ละงาน
3. ความเข้าใจ ยอมรับลักษณะทางร่างกายของตนและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. ความผูกพันกับบิดา มารดา ผู้ใหญ่ โดยเป็นตัวของตัวเองไม่ต้องพึ่งพิงทางอารมณ์แบบเด็ก
5. มั่นใจในเศรษฐกิจการเงินของตัวเอง
6. เลือกลงและเตรียมตัวเพื่อประกอบอาชีพ
7. เตรียมตัวเพื่อชีวิตสมรส และชีวิตของครอบครัวในอนาคต
8. พัฒนาทักษะทางด้านสติปัญญา และความคิดรวบยอดที่จำเป็นในการเป็นพลเมืองที่ดีมีประสิทธิภาพ

9. มีพฤติกรรมแสดงถึงความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม
10. พัฒนาค่านิยม และจริยธรรมเพื่อยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

แต่อย่างไรก็ตามในโลกของความเป็นจริงในสังคมที่มีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ย่อมมีบุคคลที่พบกับความยากลำบากในการปรับตัวทางสังคม อันมีผลจากปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ส่งผลให้มีการปรับตัวได้หรือไม่

Coleman (1960 : 213 - 214) ได้สรุปเกณฑ์ที่จะตัดสินพฤติกรรมของบุคคลจะปรับตัวได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับคำถาม 3 ข้อ คือ

1. พฤติกรรมเหล่านั้นถูกต้องกับสถานการณ์หรือไม่
2. พฤติกรรมนั้นสนองความต้องการของบุคคลนั้นหรือไม่
3. พฤติกรรมนั้นสอดคล้องกับสวัสดิภาพของหมู่คณะหรือไม่

George J. Mouly (1968 : 498 - 499) ให้แนวคิดการปรับตัวที่ดีควรประกอบด้วยการประกอบ 5 ประการคือ

1. ด้านการรับรู้และสติปัญญา การปรับตัวที่ดีนั้น หมายถึง ประสิทธิภาพในการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยความสามารถในการปรับตัว ซึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทและความสามารถที่จะแยกแยะสิ่งสำคัญออกจากที่ไม่สำคัญ การปรับตัวที่ดีนั้นสัมพันธ์โดยตรงกับการรับรู้ตามความเป็นจริง โดยมีการเปิดรับประสบการณ์และการรับรู้ที่ปราศจากการบิดเบือน
2. ทางด้านส่วนตัว บุคคลที่มีการปรับตัวดี จะยอมรับตนเองและมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตน
3. ด้านสังคม บุคคลที่มีการปรับตัวดีจะมีความไวในการรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่น เขาจะคล้อยตามสังคม ถ้าการกระทำนั้นส่งเสริมให้เขาบรรลุสัจจการแห่งตน พฤติกรรมของเขาตั้งอยู่บนรากฐานของเหตุผลและความถูกต้อง
4. ด้านอารมณ์ บุคคลที่ปรับตัวดีจะมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข มีความชื่นชมกับชีวิต มีความคิดสร้างสรรค์ มีอารมณ์ขัน มีความแจ่มใสเบิกบาน
5. ด้านการบรรลุสัจจการแห่งตน บุคคลที่ปรับตัวดีจะมีแนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองและปรับตนเองเพื่อบรรลุถึงสัจจการแห่งตนเสมอ

นิภา นิธิยาน (2520 : 230 - 232) ได้กล่าวถึงลักษณะของเด็กวัยรุ่นที่สามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขและมีสุขภาพจิตดี พอสรุปได้ดังนี้

1. มีความเชื่อมั่นและความรู้สึกมั่นคง มีความภาคภูมิใจในตัวเอง ไม่รู้สึกว่าคุณมีปมด้อย ไม่กลัวเกรงตำแหน่งความยิ่งใหญ่หรือการก้าวร้าวของผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันก็รู้จักยอมรับความสามารถ และความสำเร็จของผู้อื่นที่เหนือกว่าตน มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นด้วยความจริงใจ วิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นด้วยใจเป็นกลาง กล้าที่จะเผชิญชีวิตแม้จะมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้นก็ตาม
2. มีลักษณะอบอุ่นเป็นมิตร สามารถให้และรับความรักได้ มีลักษณะนิสัยน่ารัก เมตตากรุณาต่อผู้อื่นด้วยใจจริง มีใช้หวังผลตอบแทน จิตใจไม่โทศร้ายหรือเห็นแก่ตัว รู้จักเกรงใจและคำนึงถึงจิตใจผู้อื่น
3. มีความรู้สึกตระหนักในคุณค่าของภาระหน้าที่ที่ปฏิบัติ ใช้ความสามารถและสติปัญญาอย่างเต็มที่ในการศึกษาเล่าเรียนและในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เข้าร่วมชุมนุมต่าง ๆ ของโรงเรียนด้วยความสุขและสนใจ ขณะอยู่บ้านก็ช่วยเหลืองานบ้านเท่าที่จะทำได้
4. พร้อมที่จะรับประสบการณ์ใหม่ ๆ และสนใจในกิจกรรมรอบตัว มีความสุขในสิ่งต่าง ๆ ตามความถนัดและความสนใจ เช่น การเล่นเทนนิส การเล่นดนตรีที่ตนชอบ ถึงแม้จะเล่นได้ไม่ถนัด
5. รู้จักรักษาอนามัย และสุขภาพร่างกายสม่ำเสมอทั้งในการกิน การนอน และออกกำลังกาย เป็นต้น
6. มีความกล้าที่จะเผชิญความจริงในชีวิต ไม่พยายามหลบหนีปัญหาต่าง ๆ ที่จะนำความทุกข์ใจมาให้ เช่น ความล้มเหลวที่เกิดขึ้น ความผิดพลาดในชีวิตโดยไม่หาทางออกด้วยการกล่าวโทษผู้อื่น หรือกลบเกลื่อนข้อบกพร่องของตนเองด้วยวิธีการปรับตัวแบบต่าง ๆ
7. มีจิตใจหนักแน่นมั่นคง ไม่ท้อถอยและหวาดหวั่น พร้อมทั้งแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นเต็มกำลังความสามารถ และไม่ว่าจะเผชิญต่อความข้งใจมากเพียงไรก็ตาม ก็ยังสามารถคงไว้ซึ่งบุคลิกภาพที่น่านับถือ
8. มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางครอบครัวและสังคมได้ง่าย มีใจกว้างพอที่จะรับฟังความคิดและข้อโต้แย้งของผู้อื่นในขณะที่เดียวกันก็เป็นผู้ยึดมั่นในหลักที่ดีมีมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติสูง และยึดถือค่านิยมที่ดีงาม

9. มีความสามารถในการควบคุมจิตใจตนเองได้ ไม่มีอารมณ์เกลียดเคียดแค้นหรืออิจฉาริษยา รู้จักยับยั้งและควบคุมอารมณ์โกรธได้

10. ปราศจากนิสัยในทางจิตที่จะกระทบกระเทือนบุคลิกภาพ ไม่ลงโทษตัวเองเมื่อกระทำผิด แต่จะจดจำประสบการณ์ไว้เป็นบทเรียนที่มีค่าไม่ทวาดระวางสงสัยในผู้อื่น ไม่หุ้มหมึกในเรื่องเล็กน้อย ไร้สาระ ไม่เคร่งเครียด และวิตกกังวลจนเกินกว่าเหตุ

ในทางสังคมวิทยา Merton ได้พิจารณาการปรับตัวมนุษย์จากพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งมนุษย์ได้สร้างขึ้น ได้แก่ วัฒนธรรม โดยแบ่งการปรับตัวของมนุษย์เป็น 5 ลักษณะ (Joan Ferrante , 1992 : 253) คือ

1. การปรับตัวโดยการปฏิบัติตาม (Conformity) เป็นการปรับตัวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อได้รับการยอมรับจากสังคมที่ตนอาศัยอยู่และสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ในสิ่งแวดล้อมนั้น และบุคคลที่ปรับตัวในลักษณะนี้เชื่อว่า ระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ของสังคมที่เป็นอยู่มีความเหมาะสมแล้ว ดังนั้นการปรับตัวในลักษณะนี้ไม่ก่อให้เกิดปัญหาในสังคม

2. การปรับตัวแบบแหวกแนว (Innovation) เป็นการปรับตัวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งจุดประสงค์ที่ตนต้องการโดยไม่คำนึงถึงวิธีการว่าจะถูกต้องตามระเบียบแบบแผนหรือเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม เช่น การทุจริตต่อหน้าที่เพื่อรับสินบน การมาประกอบการค้าประเวณีเพื่อต้องการเงิน

3. การปรับตัวโดยการยึดถือพิธีการดั้งเดิม (Ritualism) การปรับตัวแบบนี้บุคคลยังคงยึดถือและปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัดซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องความล่าช้าในการทำงานเนื่องจากขาดการยืดหยุ่น ซึ่งอาจทำให้บุคคลที่ปรับตัวในลักษณะนี้รู้สึกอึดอัดใจเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปแต่บุคคลยังคงเคร่งครัดในแบบแผนดั้งเดิมบางประการ

4. การปรับตัวโดยการหนีโลก (Retrealism) เป็นการปรับตัวของบุคคลที่ยอมแพ้หรือถอยต่อสิ่งแวดล้อมและพยายามหลบหนีจากสภาพแวดล้อมที่ตนเผชิญไปหาสิ่งแวดล้อมใหม่ เช่น บุคคลที่ติดยาเสพติด

5. การปรับตัวโดยการขัดขึ้นหรือต่อต้าน (Rebellion) เป็นการปรับตัวในลักษณะที่จะพยายามเอาชนะสังคมโดยการขัดขึ้นหรือต่อต้านความต้องการของสังคม

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัว

ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลสำคัญในการกำหนดแนวทาง พฤติกรรม การปรับตัว ซึ่งเป็นรากฐานของบุคลิกภาพ ประกอบด้วย 3 ประการ ซึ่งมีอิทธิพลเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันและกันตลอดชีวิตมนุษย์ ประกอบด้วย (นิภา นิธิยานน, 2520 : 159 - 172)

1. อิทธิพลของสภาวะพื้นฐานของกายในเชิงชีววิทยา ได้แก่ ลักษณะพื้นฐานในการตอบโต้ และศักยภาพทางพันธุกรรมของบุคคล ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างทางกายวิภาค และการทำหน้าที่สรีระภายในกายของแต่ละบุคคล เช่น ระบบประสาท ต่อมต่าง ๆ รูปทรง หน้าตา กระบวนการและอัตราการเจริญเติบโต อิทธิพลของพันธุกรรมที่นำลักษณะต่าง ๆ ของบรรพบุรุษมาถ่ายทอดสืบต่อกัน

อิทธิพลของสภาวะทางกายต่อบุคลิกภาพมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อม ในอิทธิพลทางตรง พันธุกรรมซึ่งมียีนส์เป็นตัวกำหนดลักษณะโครงสร้างทางกาย อิทธิพลการทำงานของระบบประสาท มีผลทำให้ความสามารถในการคิด การรับรู้ การวิเคราะห์และการวางแผน ถ้ามีความบกพร่องก็ทำให้ความสามารถปรับตัวหย่อนยานไปด้วย ในอิทธิพลทางอ้อมแม้ว่าสภาวะทางกายมิได้ผลโดยตรงต่อพฤติกรรม แต่มีผลทางสังคมกล่าวคือ การปรับตัวอาจเป็นไปตามความรู้สึก ความเข้าใจที่คนเรามีต่อหน้าตา รูปทรงหรือความบกพร่อง ความพิการทางร่างกายของตนเองประการหนึ่ง กับตามความรู้สึกและการตัดสินของบุคคลอื่น ในสังคมที่มีต่อสภาวะร่างกายของเราดังกล่าวอีกประการหนึ่ง

2. อิทธิพลของสภาวะแวดล้อม อิทธิพลนี้แบ่งเป็น 3 ด้านใหญ่ ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก คือ

2.1 สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติหรือทางกายภาพ คนต่าง ๆ เผชิญสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน มีผลทำให้แต่ละคนแสดงความแตกต่างในการปรับตัวเพื่อสนองความต้องการ

2.2 สภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม เป็นอิทธิพลในการสร้างวิถีชีวิตของคนตั้งแต่เกิด โดยผ่านการเรียนรู้จากสถาบันต่าง ๆ นับแต่ครอบครัวเป็นต้นไป วัฒนธรรมจึงเป็นตัวการที่วางรากฐานให้แก่บุคลิกภาพทั้งในด้านความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจ การกระทำ แบบแผนพฤติกรรม สรุปได้ว่าบุคคลที่เจริญเติบโตในวัฒนธรรมที่แตกต่างกันย่อมมีโครงสร้างบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน

2.3 สภาวะแวดล้อมทางสังคม สังคมเป็นกลุ่มคนที่รวมกัน เป็นเป้าหมายของบุคลิกลักษณะของแต่ละคนชั้นที่น้อย การพัฒนาบุคลิกภาพของคนได้รับอิทธิพลจากการเรียนรู้บทบาทของตนในสังคม

3. อิทธิพลของสภาวะความเป็น "ตน" (Self) นอกจากพิจารณาในเรื่องของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมแล้ว จะต้องพิจารณาถึง "ตน" หรือสภาวะอันประกอบขึ้นเป็น "ตน" ด้วย ซึ่งเป็นแกนกลางของบุคลิกภาพ ตน ประกอบด้วย ความเข้าใจหรือภาพพจน์ที่มีต่อสภาวะร่างกายและสภาวะจิตใจของตนเอง การประเมินค่าตัวเองได้ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจก็เนื่องจากทัศนคติคนอื่น โดยเฉพาะบุคคลที่มีความหมายและความสำคัญต่อชีวิต เช่น บิดามารดา เพื่อนฝูง ครูอาจารย์ การตัดสินใจคุณค่าตนเองไปในทางดีหรือไม่ดี ขึ้นอยู่กับการที่บุคคลอื่นรอบตัวปฏิบัติอย่างไร การประเมินและตัดสินใจคุณค่าของตนเองเกิดขึ้นจากการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคม ความเป็น "ตน" (Self) จะมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของแต่ละบุคคลได้ดีหรือไม่ดี

การปรับตัวของคนพิการ

ความพิการที่เกิดขึ้นในลักษณะใด ๆ ก็ตาม ย่อมมีผลกระทบต่อคนพิการทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะผู้มีความพิการทางร่างกายซึ่งเกิดจากการสูญเสียอวัยวะหรือการที่สภาพร่างกายไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างปกติ การสูญเสียทำให้ปฏิกริยาของคนพิการเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ นักจิตวิทยาได้ทำการศึกษาคนพิการซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะของคนพิการและการปรับตัว ดังนี้ (อ้างใน ดวงกมล เวชบรรยงค์รัตน์, 2522 : 32)

1. คนพิการมักจะปรับตัวเองเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ยากกว่าบุคคลธรรมดา และมักจะแสดงพฤติกรรมแปลก ๆ เมื่ออยู่ในกลุ่มคนธรรมดา แต่ก็มีไม่น้อยที่คนพิการปรับตัวได้ดีกว่าคนธรรมดา
2. การแสดงพฤติกรรมที่ผิดปกติ คนพิการมักจะไม่แสดงออกในกลุ่มคนพิการด้วยกัน ลักษณะกิริยาอาการที่จะสังเกตได้คือ ซ้อาย ไม่ชอบสังสรรค์ เป็นต้น
3. คนพิการมักจะใช้ชีวิตของตนในลักษณะที่แตกต่างไปจากคนปกติ และจะต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานทีเดียวที่จะสร้างเสริมให้คนพิการเหล่านั้นมีการปรับตัวทางสังคมที่ดีได้
4. คนพิการที่พิการมาเป็นระยะเวลานาน ย่อมจะมีการปรับตัวได้ยากกว่าคนพิการที่พิการมาเป็นระยะเวลาลั้น ๆ

จากความเข้าใจทั่วไปว่าคนพิการเป็นบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ การพัฒนาตนเองมีข้อจำกัด การมีส่วนร่วมและการทำกิจกรรมทางสังคมไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคม ทำให้คนในสังคมไร้ความสนใจคนพิการ เกิดการทอดทิ้ง ปกปิดและแยกตัวออกจากสังคม สภาพของคนพิการอาจเปรียบได้เสมือนชนกลุ่มน้อยหรือผู้ด้อยโอกาส ซึ่งมีภาพพจน์ (Stereotypes) นำไปสู่การรังเกียจ (prejudice) และการกีดกัน (discrimination) ในสภาพที่เป็นจริงทางสังคม คนพิการต้องอยู่ภายในสังคม และเผชิญหน้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมต่าง ๆ เหมือนกับคนปกติทั่วไป จึงจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือสถานการณ์ทางสังคมตามช่วงชั้นของอายุ

คนพิการที่มีความบกพร่องทางร่างกาย (Physical disability) มักจะเป็นผลให้เกิดการไร้ความสามารถ (disability) กล่าวคือ หน้าที่บางอย่างในการประกอบกิจวัตรประจำวันถูกจำกัด มีแนวความคิดเดิมว่า ความพิการทางกายจะมีผลกระทบต่อการปรับตัวทางจิตวิทยาของบุคคล แต่ได้มีการศึกษาในเรื่องการปรับตัวทางจิตวิทยาและการไร้ความสามารถทางกายของ Shontz (1971) มีข้อสรุปที่แตกต่างไปจากแนวความคิดเดิมว่า ชนิดเฉพาะของความพิการไม่มีความสัมพันธ์กับลักษณะบุคลิกภาพเฉพาะ และชนิดแตกต่างของความพิการทางกายไม่ใช่ทำให้เกิดประเภทเฉพาะของการปรับตัวไม่ได้ (maladjustment) แต่ความพิการทางกายทำให้เกิดผลกระทบต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล

ผลสืบเนื่องของความพิการ มีผลกระทบหลักในส่วนประกอบของกระบวนการปรับตัว เพราะว่ามันกระทบต่อทุกกิจกรรมที่คนพิการต้องปฏิบัติ ตั้งแต่การประกอบกิจวัตรประจำวัน การทำงาน การเลือกคู่ครอง การมีครอบครัว ความพิการทางกายเป็นตัวกีดกันการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ชัดขวางบุคคลมีส่วนร่วมในบทบาทที่สำคัญหลาย ๆ ด้าน ในการดำเนินชีวิตทำให้จำกัดบทบาทการปรับตัว

Goffman (1963) ได้นำเสนอ Stigma เพื่อนำความเข้าใจบุคคลที่มีปมด้อย (Stigmatized individuals) ว่า เป็นบุคคลที่มีความผิดแผกแตกต่างไปจากคนทั่วไป อาจเป็นเพราะสภาพร่างกาย เช่น คนพิการหรือความแตกต่างในลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป แนวความคิดของ Goffman ได้ให้ข้อคิดที่ว่า โดยปกติแล้วไม่ว่าจะเป็นคนทั่วไปหรือคนพิการก็ตาม การอยู่ในสังคมทุกคนจะต้องปฏิบัติตามบรรทัดฐาน (Norm) ของสังคมนั้น เพื่อที่จะได้รับการยอมรับจากสังคม ทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข แต่บางครั้งบุคคลไม่อาจที่จะทำตามบรรทัดฐานของสังคมได้

ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะเขาไม่สามารถที่จะทำ แต่เป็นสภาพของตัวเองที่ทำให้ทำไม่ได้ เช่น บรรทัดฐานเกี่ยวกับความสวยงาม และทางด้านการศึกษา สำหรับคนพิการบรรทัดฐานทั้ง 2 อย่างนี้เป็นสิ่งที่เขาไม่อาจจะปรับตัวเองให้เป็นไปตามได้ เนื่องจากความจำกัดทางด้านสภาพร่างกายของเขาเองทำให้คนพิการเกิดความรู้สึกล้มเหลว ในการที่จะได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปทำให้เกิดบมค้อยภายในใจตลอดเวลา ดังนั้น คนที่มีบมค้อยจะมีการตอบสนองส่วนตัวได้ 5 วิธีทางคือ

1. ปรับสภาพร่างกายให้ดีขึ้นด้วยการฟื้นฟู เช่น การใส่อวัยวะเทียม
2. เปลี่ยนแปลงการปรากฏตัว แทนที่จะกระทำโดยตรง พวกเขาจะพยายามทำโดยทางอ้อม ซึ่งจะถูกกำหนดว่าเป็นคนล้มเหลวของเขา กล่าวคือ อาจใช้เวลามากและพยายามจะชนสภาพพจน์ (stereotypes) ต่าง ๆ ของตนเอง
3. บางครั้งตอบสนองโดยการใช้อัตนภาพต่ำ (Subordinate Status) เป็นประโยชน์เพื่อได้มาซึ่งเหตุผลอื่น ๆ
4. ตอบสนองโดยการมองการกีดกันด้วยความเห็นชอบต่อการปิดกั้นนั้น เพราะมันสอนให้คนเรารู้เกี่ยวกับชีวิตและความเป็นมนุษย์
5. มองบมค้อยสามารถทำให้ตนเองต่ำลงจากความเป็นปกติและมองว่าพวกเขา มีสภาพลบในทุก ๆ ทาง

คนพิการทั้งหลายพยายามจะปรับตนเองให้ปฏิบัติได้เช่นเดียวกับคนปกติ เขาจะไม่ยอมรับแบบแผนของคนพิการเลย และเมื่อคนพิการไม่อาจที่จะปฏิบัติได้ทั้งในรูปแบบของคนปกติ และก็ไม่อยากที่จะปฏิบัติตามแบบของคนพิการ เขาก็จะเกิดความอึดอัดคับข้องใจ ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะเหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปคือ คนพิการที่มีการปรับตัวดีนั้นจะรู้สึกที่จะยอมปฏิบัติ แต่เฉพาะบางสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้ เช่นเดียวกับคนปกติ และจะหลีกเลี่ยงที่จะปฏิบัติในสิ่งที่ไม่สามารถจะปฏิบัติได้ โดยที่เขาจะไม่ปิดแนวทางการปฏิบัติของคนปกติเป็นหลักของเขาด้วย ดังนั้นจึงทำให้เขาสามารถที่จะอยู่ในสังคมร่วมกับคนปกติได้อย่างเป็นสุข

Becker (1967) เห็นว่าคนพิการมองตนเองเหมือนกับบุคคลหนึ่งเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ในสังคม เพียงแต่มีความผิดปกติทางด้านร่างกายเท่านั้น แต่เขาไม่ผิดปกติทางด้านสังคม คนพิการในขณะที่พยายามทำตัวให้เหมือนคนปกติเวลาอยู่ในสังคม แต่ความรู้สึกภายในของเขาเห็นว่าตนเองเป็นคนที่น่าเวทนา มีความหวาดกลัว กลียดชังตนเอง และพยายามจะหลีกเลี่ยงสภาพนั้น ความรู้สึก

มีมด้อยของคนพิการยากที่จะลบเลือนได้ ถึงแม้ว่าคนพิการจะสามารถปรับตัวในสังคมได้ก็ก็ตาม แต่เมื่ออยู่ในที่ซึ่งมีคนปกติจำนวนมาก เขามักจะรู้สึกในเรื่องของความแตกต่างจากบุคคลเหล่านั้น รู้สึกว่าเป็นเป้าสายตาของคน คนพิการส่วนใหญ่มักจะหลีกเลี่ยงที่จะไปอยู่ร่วมในสังคมของคนปกติ

ในกระบวนการปรับตัวของคนพิการทางกาย เมื่อพิจารณาจากสาเหตุของความพิการ มีข้อแตกต่างที่น่าสนใจคือ คนพิการแต่กำเนิด ความบกพร่องหรือความพิการทางกายจะมีผลกระทบต่อเด็กน้อยมาก แต่เมื่อเข้าสู่วัยรุ่น สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นสาเหตุของความกังวลใจและความรู้สึกมีมด้อย เพราะในวัยรุ่นเด็กมีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะได้รับการยอมรับและยกย่องจากผู้อื่น สำหรับเด็กหญิงในวัยรุ่น สภาวะทางกายที่บกพร่องหรือพิการมีผลทำให้เพื่อนเพศเดียวกันไม่ยอมรับและทำให้ตนเองเกิดความรู้สึกว่าเป็นคนไม่สวยงาม ไม่มีเสน่ห์แก่เพื่อนชาย หลีกเลี่ยงที่จะสมาคมด้วย สิ่งนี้จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาบุคลิกภาพและการปรับตัว ส่วนในวัยรุ่นชายจะรู้สึกกังวลใจอย่างยิ่งในความบกพร่องหรือพิการทางกายที่เป็นสาเหตุให้ขาดความแข็งแรง และเป็นอุปสรรคขัดขวางการแสดงออกที่ทำให้เพื่อนชายยกย่อง ตลอดจนเป็นอุปสรรคในการสร้างความนิยมชมชอบในเพื่อนเพศหญิง และอาจเป็นสาเหตุที่จะทำให้ผิดหวังและล้มเหลวในการฝึกฝนอาชีพที่เลือกไว้

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychanalytic Theory) ของ Sigmund Freud ให้ข้อคิดเห็นในการปรับตัวต่อความพิการว่า คนมีความเจริญเติบโตและการพัฒนาการที่แตกต่างกัน การเรียนรู้พฤติกรรมปรากฏขึ้นในวัยเด็กตอนต้น ความพิการที่เกิดขึ้นกับเด็กมักจะทำให้เด็กมีรูปแบบของการไม่มีวุฒิภาวะ เก็บกด ก้าวร้าว เนื่องจากไม่มีประสบการณ์ที่สนับสนุนในการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพ (อ้างใน R. William English 1978 : 3 - 4)

Alfred Adler ได้สร้างทฤษฎีบุคลิกภาพ ในเรื่องจิตวิทยาปัจเจกบุคคล (Individual Psychology) โดยเสนอประเด็นสำคัญในเรื่องแรงจูงใจทางสังคมและความเป็นปัจเจกบุคคลว่า ความพิการเกิดขึ้นจากความผิดพลาดของวิถีชีวิต (life style) การปรับตัวของคนพิการจึงเกิดขึ้นสัมพันธ์กับการมีมด้อย (stigmatization) คนพิการจะปรับตัวเพื่อชดเชย (compensation) เพื่อให้ความรู้สึกถึงความต่ำต้อยหมดไป (inferiority) (อ้างใน R. William English, 1978 : 4 - 5)

ดังนั้นผลของพันธุกรรม (heredity) คือ ความบกพร่องหรือความพิการมาแต่กำเนิด และอิทธิพลการเรียนรู้ในวัยเด็กมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของคนพิการทางกายเป็นอย่างมาก

สำหรับผู้ที่เกิดพิการภายหลัง ซึ่งมีสาเหตุจากหลายประการ เช่น การเจ็บป่วย การเกิดอุบัติเหตุ หรือผลของสงคราม คนพิการเหล่านี้ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทใหม่ เนื่องจากบทบาทเดิมไม่อาจจะใช้ได้อย่างเหมาะสมต่อไป ความพิการมีส่วนอย่างยิ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อทัศนคติ และพฤติกรรม Cohn (1961) ได้เสนอการปรับตัวต่อความพิการ 5 ขั้นตอน คือ

1. **ตกใจ (shock)** ขั้นตอนนี้อยู่ในช่วงของการวินิจฉัยและการบำบัดรักษาในระยะแรก ยังไม่ตระหนักในสภาพทางร่างกายที่เจ็บป่วยหรือบกพร่อง แต่เมื่อได้รับรู้สภาพความเป็นจริงว่าจะมีสภาพที่ไม่เหมือนเดิม จะเกิดการปฏิเสธความเจ็บป่วยหรือความพิการนั้น
2. **คาดหวังจะเหมือนเดิม (Expectancy for recovery)** บุคคลที่เจ็บป่วยก็คาดหวังว่าจะปกติเหมือนเดิม บางครั้งจะหาทางรักษาในด้านต่าง ๆ หลายด้าน แต่จิตใจของบุคคลดังกล่าวเริ่มคาดคิดว่า ความพิการหรือการไร้ความสามารถได้สร้างอุปสรรคและข้อจำกัดให้แก่เขาจากทุกสิ่งทุกอย่าง
3. **โศกเศร้า (mourning)** เมื่อความคาดหวังจะเหมือนเดิมไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ก็จะนำไปสู่ความโศกเศร้าในความสามารถที่เกิดขึ้น มีความเศร้าเสียใจกับตนเอง บางคนเชื่อว่าเป็นโชคชะตาที่ไม่ดี บางคนเชื่อว่าตนเองมีคุณค่าน้อยลง แสดงออกโดยการพึ่งพาคนอื่นมากขึ้น และบางครั้งเป็นปรักหักกับคนรอบข้าง
4. **ขั้นการป้องกัน (Defensive stage)** ขั้นตอนนี้แบ่งออกได้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรก บุคคลเริ่มจัดการเกี่ยวกับความบกพร่องทางกายของตนเอง มีแรงจูงใจเรียนรู้หน้าที่ที่จะต้องทำ คนพิการพยายามจะทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อการปรับสภาพร่างกายให้สามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้ ปรับตัวโดยการเปลี่ยนแปลงระบบของความต้องการที่จำเป็นเพื่อจะได้มีความก้าวหน้าในการปรับตัวด้านอื่น ป้องกันการสูญเสียเอกลักษณ์ของตนเอง (self - identity) ลักษณะที่สอง คนพิการจะใช้กลไกป้องกันตนเอง (Defense mechanism) บุคคลเหล่านี้จะปกปิดการไร้ความสามารถ และพยายามให้คนอื่นเข้าใจว่าตนเองปรับตัวได้ดี
5. **การปรับตัว (Adjustment)** บุคคลจะมีการปรับตัวต่อความบกพร่องทางกายโดยมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของความบกพร่อง บุคคลจะมีการปรับตัวทางจิตวิทยาเป็นปกติ

การปรับตัวของบุคคลกลุ่มนี้จะเห็นได้ว่า มีความปรับตัวในแต่ละขั้นตอนตามสถานการณ์ทางสังคม อย่างไรก็ตาม บุคคลพิการไม่ทุกคนที่ประสบความสำเร็จต่อการปรับตัวในขั้นสูงสุด บางคนยังคงติดอยู่ในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งจะส่งผลต่อการปรับตัวทางสังคมหรือการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลที่ใกล้ชิดและบุคคลอื่น ๆ ที่รอบตัวเขา

จากคำจำกัดความและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวจะเห็นได้ว่า การปรับตัวเป็นพฤติกรรมที่กระทำต่อกันอย่างต่อเนื่องซึ่งเกิดจากการที่บุคคลแต่ละคนมีการกระทำต่อกันทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นพฤติกรรมของมนุษย์จึงเป็นกระบวนการของการปรับตัวที่มีพัฒนาการและดำเนินอย่างต่อเนื่องนับแต่เกิดจนกระทั่งตาย บุคคลจะมีบุคลิกภาพแบบใดหรือลักษณะใดนั้น ย่อมเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทางสังคม

เมื่อคนพิการมีโอกาสเข้าสู่สภาพแวดล้อมทางสังคมใหม่ ตั้งในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ พวกเขาจะต้องพบกับบุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เคยพบมาก่อน ทั้งเพื่อนผู้เข้าฝึกวิชาชีพ เจ้าหน้าที่และครูผู้มาเยี่ยมหรือให้การช่วยเหลือ ตลอดจนกิจกรรมทางสังคมและบรรทัดฐานหรือกฎระเบียบของสถาบัน จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวทางสังคมเพื่อให้ตนเองดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข เพราะการปรับตัวเป็นกระบวนการที่จะช่วยลดความตึงเครียด ความคับข้องใจและเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องเพิ่มขึ้นซึ่งตรงกับที่ว่า การปรับตัวทางสังคมเป็นกระบวนการที่บุคคลปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ ในการอยู่ร่วมกันในสังคมสามารถสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดี เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ปฏิบัติตามบรรทัดฐานและมีความพึงพอใจในบทบาทของตนเอง ในการปรับตัวทางสังคมของแต่ละบุคคลนั้น ย่อมมีลักษณะที่แตกต่างจากกันออกไปซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคนพิการในแต่ละบุคคล

2. ทฤษฎี Body Image

ทฤษฎีนี้กล่าวถึง หัตถ์คนคิดต่อตนเองและคนอื่นเป็นผลกระทบจากการรับรู้คุณค่าในการปรากฏตัว และสภาพทางร่างกาย โดยทั้งนี้บุคคลจะประเมินตนเองก็ด้วยจากคุณค่าภาพพจน์ทางร่างกายทางบวกประการหนึ่งกับคุณค่าของภาพพจน์ทางร่างกายด้านลบอีกประการหนึ่ง

Paul Schilder (อ้างใน James W. McDaniel, 1976 : 5) ให้ความสำคัญบทบาทของแหล่งที่มาทั้งหมดของความรู้สึก (Sensation) และความสัมพันธ์เกี่ยวกับร่างกายที่มีต่อ

ประสบการณ์มนุษย์ โดยเชื่อว่าร่างกายกำหนดท่าทางวิธีการแสดงออก ความรู้สึก และระยะความสัมพันธ์ทางร่างกาย เป็นมุมมองที่สำคัญต่อพฤติกรรม เมื่อร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งสูญเสียไป อาจจะเป็นการเสียสมรรถภาพของอวัยวะนั้น หรือสูญหายไปเพราะอุบัติเหตุ การเจ็บป่วย หรือเป็นแต่กำเนิด การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้สึก (Sensation) และการรับรู้ (Perception)

Wright กล่าวว่า ภาพพจน์ทางร่างกาย (Body - Image) เป็นองค์ประกอบของความรู้ความเข้าใจของปัจเจกบุคคล (Individual's Self - Cognition) ในส่วนของ Shontz ว่าร่างกายเป็นจุดรวมของเอกลักษณ์ของบุคคล

Asch (อ้างใน Beatrice A. Wright, 1964 : 358) ว่าสภาพทางกายเป็นลักษณะสำคัญของบุคคลด้วยเหตุผล 2 ประการด้วยกันคือ

ประการที่ 1 สภาพร่างกายเป็นเรื่องของส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ของบุคคลนั้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ I หรือการมองตน (self - concept) คนจะเข้าใจคนอื่นก็ด้วยการปรากฏกายของเขา

ประการที่ 2 อำนาจทางร่างกายเป็นต้นกำเนิดของการแสดงปรากฏการณ์ เป็นสิ่งเร้าเบื้องต้น เป็นตัวแสดงความประทับใจครั้งแรก (first impression) ที่บุคคลได้แสดงออกมา

คนพิการทางร่างกายมีผลกระทบต่อภาพพจน์ทางร่างกายหรือเป็นผลต่อเนื่องจากการแสดงออกทางร่างกาย การรับรู้ทักษะทางการเคลื่อนไหว ความรู้ความเข้าใจในข้อบกพร่องทางร่างกายมีผลต่อลักษณะอารมณ์ สามารถอธิบายการรับรู้และอุปสรรคต่อการเผชิญหน้าของบุคคล Fisher และ Cleveland (อ้างใน Stephen L. Fink and Franklin C. Shontz, 1960 : 423) ว่า แบบแผนทางร่างกาย (body - scheme) สามารถจะเป็นหน้าที่ตั้งพื้นฐานหลักหรือกรอบของการอ้างอิง แบบของปัจเจกบุคคลบางอย่างในการรับรู้และความสามารถในการแสดงออกทักษะอย่างหนึ่งอย่างใด การสูญเสียหรือการไร้ความสามารถทางร่างกาย จะเป็นการจำกัดจำนวนของกิจกรรมทางร่างกายและการปะทะสังสรรค์กับสภาพแวดล้อม โดยข้อจำกัดจากการเคลื่อนไหวและสภาพทางสรีรวิทยาที่เป็นอุปสรรคในการขัดขวาง

Goffman (1963) กล่าวว่า บุคคลที่มีปมด้อย (stigma) ที่มองเห็นได้ชัดจะมีเอกลักษณ์ที่เสีย (Spoiled Identity) ความบกพร่องทางร่างกายอาจจะแปรเปลี่ยนปัจเจกบุคคล มีการกระทำกันที่ผิดพลาดหรือล้มเหลวจากทั้งตัวคนพิการเองและคนอื่น การเผชิญหน้าของบุคคล อาจเกิดสถานการณ์ที่ไม่เหมาะสมเนื่องจากคนพิการถูกทำให้ละอายต่อความพิการซึ่งทำให้ต้องถอนตัว ออกจากการติดต่อซึ่งจะมีผลต่อการปรับตัวของตนเองและสังคม

ดังนั้น ปัญหาจำนวนมากซึ่งจำกัดคนพิการ คือ ช่องว่างในชีวิตของคนพิการที่มักจะมี ส่วนต่อปัญหารุนแรงของการปรับตัวส่วนบุคคล สังคม และในงานอาชีพ (R. William English 1978 : 209)

จากทฤษฎี Body Image นี้ จะใช้นำมาศึกษาพฤติกรรมการปรับตัวทางสังคมของคนพิการ โดยใช้เป็นตัวชี้ว่าสภาพทางร่างกายของคนพิการเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคม ใน 2 ลักษณะคือ ความพิการของตัวเองในระดับของความรุนแรง และระยะเวลาของความพิการ กับความพิการที่มีผลต่อการมองตน ดังที่ Asch กล่าวไว้ว่า ลักษณะของบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของ I หรือ การมองตน (Self - Concept) ในด้านนี้ ความพิการมีส่วนอย่างยิ่งในการแสดงออกทั้งทางด้านทัศนคติ และพฤติกรรม เพราะการบาดเจ็บหรือการสูญเสียทางร่างกายบางอย่างก่อให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงต่อการนับถือตนเอง การฟังพาของคนพิการต่อคนอื่นบ่อยครั้ง ยังคงมีอิทธิพลต่อสถานภาพของบุคคลและสุขภาพทางจิตใจ ผลของการฟังพาเป็นการทำลายความนับถือตนเอง (self - esteem) และการมองตนเอง (self - concept) (Gary L. albrecht : 7) ในการพิจารณาประเด็นนี้ จะพิจารณาเฉพาะการนับถือตนเองของคนพิการที่จะมีผลต่อการปรับตัวทางสังคม

สรุปได้ว่า ทฤษฎีของ Body Image จะนำมาใช้เพื่อเป็นกรอบในด้านปัจจัยส่วนบุคคลของคนพิการ ได้แก่ ระดับของความพิการ ระยะเวลาของความพิการ และการนับถือตนเองของคนพิการ จะมีผลต่อการปรับตัวทางสังคมในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการแตกต่างกันอย่างไร

3. ทฤษฎี Social Role Theory

Talcott Parsons (อ้างใน R. William English, 1978 : 328 - 330) ได้ให้แนวความคิดทางทฤษฎีบทบาททางสังคม (Social Role Theory) ว่าจากพื้นฐานทางทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ได้กล่าวถึง สถานภาพ (Status) เป็นที่รวมของสิทธิและหน้าที่

บทบาทเป็นการปฏิบัติตามสถานภาพ จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องแน่ชัดว่า บทบาทและสถานภาพพึงพาระหว่างกัน ทั้งนี้ไม่อาจมีสถานภาพที่ปราศจากบทบาท หรือมีบทบาทปราศจากสถานภาพได้

แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีบทบาทได้เน้นถึง บุคคลกระทำต่อกันตามการเรียนรู้ การคาดหวังของพฤติกรรม โดยข้อเท็จจริงปัจเจกบุคคลแสดงบทบาทในวิถีทางที่แตกต่างกันจากประสบการณ์การเรียนรู้ทางสังคม (Socialization) สำหรับการเรียนรู้บทบาทที่แตกต่างกันด้วย อันเนื่องมาจากจำนวนปัจจัยของบุคคล เช่น

1. คนมีจำนวนไม่เท่าเทียมกันของบทบาท ซึ่งได้รับอิทธิพลจากความรู้ในบทบาทคาดหวัง (Role expectation)
 2. คนเรียนรู้บทบาทคาดหวังด้วยความสัมพันธ์กับระดับของความแน่นอนซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นฐานเบื้องต้นกับความสามารถในการสอนของแบบบทบาท
 3. คนครอบครอง ทักษะการสวมบทบาท (Role - taking) แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับ การเรียนรู้ (learning) พันธุกรรม (heredity) และส่วนประกอบของร่างกาย (Constitution)
 4. การแสดงบทบาท ได้รับอิทธิพลจากองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น แรงจูงใจ หรือบุคลิกภาพ
- ความสำเร็จของการแสดงบทบาทเกิดขึ้นจากคนเข้าใจบทบาทซึ่งกันและกัน คนที่ประสบความสำเร็จในชีวิตคือคนที่รู้แท้จริงถึงความคาดหวังสำหรับจำนวนบทบาทที่มากที่สุด มีทักษะบทบาทที่สำคัญและมีแรงขับมากที่สุดต่อข้อผูกพันในกิจกรรมที่ได้สวมบทบาท

ในประเด็นของคณพิการได้มีแนวความคิดว่า บุคคลแสดงบทบาทเบื้องต้นตามความคาดหวังของเขา หรือชุดบทบาทสำหรับและเกี่ยวกับ บทบาทคนป่วย (Sick - role) ซึ่งการแสดงบทบาทจะเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ การประเมีนและการกระทำต่อกัน (interaction) ของ 2 ฝ่าย (dyadic Relationships) เช่น ผู้รักษากับคณพิการ หรือคณพิการกับครอบครัวของเขา ดังนั้นความสัมพันธ์จึงเกิดพฤติกรรม 4 แบบของบทบาทคนป่วย ทั้งนี้ มีข้อสันนิษฐานก่อนว่า

1. คนป่วยถูกยกเว้นจากความรับผิดชอบทางสังคม
2. คนป่วยถูกคาดหวังว่าไม่สามารถดูแลตนเองได้ การเจ็บป่วยหรือความพิการ (disability) มีข้อจำกัดในการปฏิบัติหน้าที่ประจำวัน ในความรู้สึกนี้คนป่วยถูกมองว่าไม่มีความสามารถและไม่สามารถอธิบายการกระทำของตนเองได้

3. คนป่วยปรารถนาจะปกติเหมือนเดิม เพราะเรื่องสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติภารกิจที่สำคัญ ๆ ในชีวิตเป็นส่วนใหญ่
4. สังคมต้องการให้คนป่วยได้รับคำแนะนำทางแพทย์ และความร่วมมือกับคนที่ชำนาญทางด้านทางการแพทย์

แนวคิด Parsons ว่า พฤติกรรมเกี่ยวกับบทบาทคนป่วยเป็นการเรียกร้องของความโศกเศร้า ตามขั้นตอนการปรับตัวของคนพิการ ความพิการเป็นส่วนตัวของแต่ละบุคคล มีผลกระทบต่อแบบแผนบทบาท และนำไปสู่การจัดระเบียบใหม่ของบทบาท

คนพิการที่ยอมรับบทบาทคนป่วย (sick role) ซึ่งเป็นบทบาทของการเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐาน จะมีผลต่อการปะทะสังสรรค์ทางสังคม คนพิการจะถูกกดดันทำให้มีบทบาทที่ต่ำและต้องพึ่งพาคนอื่น ๆ และถูกจำกัดช่องทางการตัดสินใจด้วยตัวเอง Keith เสนอว่า เมื่อคนพิการเปรียบเหมือนคนเจ็บป่วย จึงมีบทบาทและพฤติกรรมเหมือนเด็ก โดยคาดหวังว่าจะได้รับการสนับสนุนจากสภาพแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การเลียนแบบบทบาทคนป่วยของคนพิการ แสดงนัยว่าคนพิการต้องการแสดงบทบาทและความคาดหวังใหม่ พฤติกรรมการเรียนรู้บทบาทนี้พัฒนาขึ้นภายใต้ชุดความสัมพันธ์กับคนรักษาและครอบครัว

ความเจ็บป่วยไม่ใช่เงื่อนไขทางชีววิทยา หรือจิตวิทยา แต่มันเป็นบทบาททางสังคม ลักษณะจากการถูกยกเว้น สิทธิและหน้าที่ซึ่งถูกหล่อหลอมโดยกลุ่มสังคมและวัฒนธรรมที่ตนอยู่ ตัววัดบทบาทคนเจ็บป่วยประกอบด้วย 2 ตัว ที่มีความสัมพันธ์กับชุดของการยกเว้น (exemption) และหน้าที่ (Obligation) จากชนิดของความรับผิดชอบระหว่างความเจ็บป่วย และความบกพร่องในความสามารถต่อการทำหน้าที่ปกติ จึงได้รับการผ่อนผันที่สัมพันธ์กับกิจกรรมและความรับผิดชอบในบทบาทต่าง ๆ เช่น ในครอบครัว ในการทำงาน ในการติดต่อกับคนอื่น (Renee C. Fox 1989 : 18 - 19)

ดังนั้น การยอมรับในบทบาทคนป่วยเกิดขึ้นจากความคาดหวังของผู้อื่นต่อคนพิการที่ยอมรับในบทบาทเจ็บป่วยจึงมีความคาดหวังว่าจะได้รับการปฏิบัติในแนวทางหนึ่ง ซึ่งจะได้สิทธิในการได้รับการยกเว้นจากหน้าที่ปกติทางสังคม ซึ่งจะมีผลต่อการปรับตัวทางสังคม เนื่องจากบทบาทนี้ยอมรับการพึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้อื่น ลดความคาดหวังด้วยคนพิการตอบสนองและทำหน้าที่ต่อเงื่อนไขความพิการของเขา ทำให้ไม่เกิดความสำเร็จในการปรับตัวต่อเงื่อนไขใหม่ ๆ ทางสังคม

จากทฤษฎีนี้ นำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพฤติกรรมของคนพิการในการปรับตัวทางสังคม คนพิการต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมทางสังคมต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกับคนปกติทั่วไป ซึ่งจะต้องมีบทบาทหลากหลาย ถูกคาดหวังให้แสดงบทบาทต่าง ๆ จากบุคคลอื่น ความพิการถูกสังคมกำหนดให้เปรียบเสมือนความเจ็บป่วย คนพิการจึงเปรียบเสมือนคนป่วยเช่นเดียวกัน จึงต้องแสดงบทบาทคนป่วยอีกบทบาทหนึ่งด้วย บทบาทคนป่วยสร้างข้อจำกัดในการดำเนินชีวิต ได้รับการยกเว้นจากความรักใคร่ชอบทางสังคม และต้องอยู่ในเงื่อนไขการดูแลการพึ่งพาคือคนอื่น แต่บทบาทคนป่วย คนพิการ ไม่ได้แสดงบทบาททั้งหมด คนพิการบางคนปรารถนาให้สภาพร่างกายได้รับการฟื้นฟู และสามารถประกอบกิจกรรมประจำวันได้ปกติ คนพิการที่ไม่ยอมรับบทบาทคนป่วยย่อมพยายามฟื้นฟูความสามารถเพื่อยุติการพยายามแสดงบทบาทหลากหลายที่สำคัญ ซึ่งบทบาทดังกล่าวจะนำมาซึ่งทักษะทางสังคม ที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมได้ดี ขณะที่คนพิการที่ยอมรับบทบาทคนป่วย จะให้ความสนใจต่อการฟื้นฟูตนเองน้อย แสดงการพึ่งพาเหมือนเด็กด้วยการเรียกร้องความสนใจ ไม่สามารถสวมบทบาททางสังคมยอมรับปรับตัวทางสังคมได้ลำบาก

4. แนวความคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network)

เครือข่ายทางสังคม หมายถึง การเชื่อมโยงทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างปัจเจกชน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายกับคนอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538 : 192)

Walker (อ้างใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2535 : 95) ว่า เครือข่ายทางสังคมของปัจเจกบุคคลคือ ชุดของการติดต่อระหว่างบุคคลซึ่งแต่ละคนมีเอกลักษณ์ทางสังคมและได้รับการเกื้อหนุนด้านอารมณ์ วัตถุ บริการต่าง ๆ ข้อมูลข่าวสาร และการติดต่อทางสังคมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น เครือข่ายทางสังคมในความหมายเกือบเหมือนคำว่า "ความเกื้อหนุน" ซึ่งประกอบด้วย ครอบครัว เพื่อน เพื่อนบ้าน ผู้ร่วมงาน ผู้ให้ความช่วยเหลืออย่างไม่เป็นทางการ ผู้นำชุมชน กลุ่มช่วยเหลือตนเอง และนักบวชสถาบันทางศาสนา

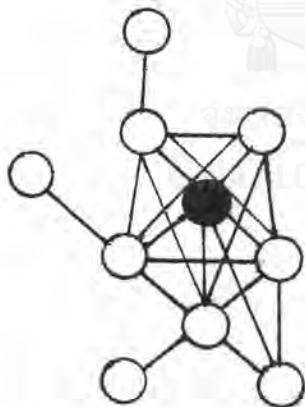
ชีวิตในเครือข่ายทางสังคมนี้ช่วยพัฒนาความคิด ทางเลือก มุมมอง ความชอบ การตัดสินใจ ทั้งยังเป็นแหล่งข่าว คำแนะนำ เครือข่ายทางสังคมนี้อาจเรียกอีกนัยหนึ่งว่า การบูรณาการทางสังคม (Social intergration) จะทำให้คนสามารถหลีกเลี่ยงจากการโดดเดี่ยวทางสังคมได้ (Social Isolation)

Mitchell, J.C. (ยรรยง ศรีเจริญวงศ์, 2533 : 19) ให้ความหมาย เครือข่ายทางสังคม หมายถึงกลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกัน และลักษณะของความสัมพันธทางสังคมที่เกิดขึ้น สามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านั้นได้

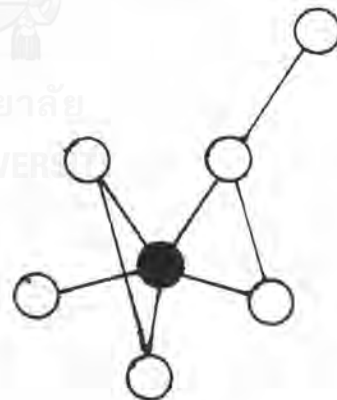
พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ (ยรรยง ศรีเจริญวงศ์, 2533 : 19) อธิบายเครือข่ายทางสังคมว่าประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของบุคคลนั้นในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ซึ่งรวมถึงบุคคลในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายสังคมนั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้าน ที่บุคคลทั้งหมดในสังคมมีต่อกันและกัน นับตั้งแต่อดีตไปจนถึงอนาคต

หลักสำคัญที่ใช้เปรียบเทียบเครือข่ายทางสังคม คือ ระดับของความหนาแน่นของเครือข่าย (degree of Connectedness or density) ในเครือข่ายแบบหนาแน่น บั๊จเจกชนต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันมักรู้จักหรือเชื่อมโยงกับคนอื่น ๆ ด้วย แต่ในเครือข่ายแบบเบาบาง บั๊จเจกชนเชื่อมกับคนอื่น ๆ ที่มักไม่รู้จักกันและกัน ดังภาพการเปรียบเทียบดังนี้ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538 : 192 - 193)

แบบหนาแน่น

แบบเบาบาง

Elizabeth Bott ได้กำหนดเครือข่ายทางสังคม (Social network) เป็น

2 ชนิด คือ

1. เครือข่ายหลวม (Loose - Knit) ความสัมพันธ์ของบุคคลในการติดต่อกันกับผู้อื่นน้อย
2. เครือข่ายใกล้ชิด (Close - Knit) มีสัดส่วนที่ตนเองรู้จักคนอื่นและติดต่อสัมพันธ์มาก ซึ่งขึ้นอยู่กับความหนาแน่น (density) และลักษณะของความสัมพันธ์

ในการพิจารณาเครือข่ายทางสังคม ได้กำหนดองค์ประกอบไว้ 5 ประการคือ (เอ่อมพร กาญจนรังสีชัย, 2532 : 41 - 43)

1. ขนาดและกลุ่มสังคม หมายถึง จำนวนคนในกลุ่มสังคมที่บุคคลมีความสัมพันธ์ต่อกัน ขนาดจะเล็กหรือใหญ่
2. ลักษณะของความสัมพันธ์ เป็นความผูกพันซึ่งกันและกันของสมาชิกในกลุ่มสังคม ซึ่งความผูกพันและคุณภาพของความสัมพันธ์ว่าแน่นแฟ้นมากน้อยเพียงใด
3. ระยะเวลาที่ใช้ในการติดต่อกัน เป็นช่วงเวลาที่บุคคลเริ่มรู้จักกันและดำเนินสัมพันธ์ต่อกันเรื่อยๆ ระยะเวลาที่ติดต่อกันแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงต่อกัน
4. ความถี่ในการติดต่อกัน เป็นความบ่อยครั้งที่บุคคลได้ติดต่อกัน ความถี่ในการติดต่อกันจะแสดงให้เห็นความมั่นคงของกลุ่มนั้น ๆ
5. วิธีใช้ในการติดต่อกัน การติดต่อสื่อสารเป็นขบวนการที่ต่อเนื่อง ซึ่งเป็นความต้องการของมนุษย์ ซึ่งการติดต่อสื่อสารมีหลายชนิด เช่น จดหมาย โทรศัพท์ พบปะพูดคุย ฯลฯ

บทบาทของเครือข่ายทางสังคมมีความสำคัญต่อการเกื้อหนุนทางอารมณ์ Caplan (อ้างใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2535 : 96) พบว่า ระบบเกื้อหนุนของเครือข่ายทางสังคมมักจะมีคุณลักษณะ

1. เมื่อบุคคลอื่นเข้ามาช่วยให้ผู้ที่อยู่ในภาวะวิกฤตสามารถระดมทรัพยากรทางจิตวิทยา และเอาชนะภาวะทางอารมณ์ได้
2. มีการช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ที่อยู่ในภาวะวิกฤต
3. มีการให้ความช่วยเหลือด้านเงิน สิ่งของ เครื่องมือ ทักษะ และชี้แนะให้ผู้ที่อยู่ในภาวะวิกฤตเกิดความรู้ เพื่อปรับปรุงวิธีการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

โครงสร้างเครือข่ายทางสังคมจะเป็นสื่อกลาง ทำให้บุคคลเกิดติดต่อกับบุคคลอื่น การติดต่อกับบุคคลอื่น จะทำให้บุคคลรู้จักและเข้าใจตนเอง ได้รับความรัก และความช่วยเหลือต่าง ๆ

ตลอดจนได้รับความสำคัญจากผู้อื่น (ฉวีวรรณ แก้วพรหม, 2530 : 25)

แนวความคิดเครือข่ายทางสังคมนี้ จะนำไปสู่การอธิบาย การปรับตัวทางสังคมของ คนพิการ ด้วยเหตุผลที่ว่า คนพิการที่ถูกยอมรับว่าปรับตัวได้คือ คนพิการที่พยายามพบกับความสำเร็จ ในการแสดงบทบาทสำคัญเท่า ๆ กัน สมาชิกคนอื่นในสังคม การแสดงบทบาทต้องผ่านการปะทะสังสรรค์ กับกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ยิ่งมีความถี่ในการติดต่อและกว้างเท่าใด ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวทางสังคมมากขึ้น การรวมตัวทางสังคมในระดับสูง จะนำไปสู่การ ประสบความสำเร็จในการปรับตัว เนื่องจากเป็นการสร้างโอกาสในการเรียนรู้บทบาทและทักษะทาง สังคม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคุณคนนั้นเป็นสมาชิกหรือส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม มีความผูกพันซึ่งกัน และกัน จะมีส่วนช่วยเหลือเกื้อหนุนในการปรับตัวของคนพิการ ดังนั้น ปัจจัยที่เกิดจากการมีเครือข่าย ทางสังคมที่กว้าง น่าจะมีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางสังคมของคนพิการมากกว่าคนพิการที่มีเครือข่ายทาง สังคมแคบหรือเบาบาง

5. แนวความคิดครอบครัวกับการปรับตัว

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมแห่งแรกของมนุษย์มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของบุคคล โดยหน้าที่หลักของครอบครัวประกอบด้วย

1. การสร้างสรรค์สมาชิกใหม่ เป็นหน้าที่สำคัญประการแรกของครอบครัวเพื่อให้ สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ โดยการมีสมาชิกใหม่ในครอบครัวจะให้สมดุลย์กับทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ใน สังคมเพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น ปัญหาประชากร ความยากจน

2. การอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม (Socialization) ครอบครัว เป็นสถาบันแรกที่อยู่ใกล้ชิดกับบุคคลและให้การอบรมบุคคลให้รู้จักกับกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน รวมทั้งการเตรียมความพร้อมของบุคคลให้รู้จักการปรับตัวและเผชิญกับสิ่งแวดล้อมในสังคมโดยการ ให้การศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. หน้าที่ในการเลี้ยงดูและให้ความรักความอบอุ่น ครอบครัวจำเป็นต้องให้ ความรักความอบอุ่น การศึกษาและการดูแลเอาใจใส่สมาชิกในครอบครัวทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพื่อให้เด็กเติบโตมีคุณค่าไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม

4. การกำหนดสถานภาพของบุคคล บุคคลที่เกิดมามีพ่อแม่ได้รับสถานภาพทางสังคม ตามสถานภาพของบิดามารดา

บทบาทของครอบครัวซึ่งนับเป็นสถาบันแรกที่มีความสำคัญ เนื่องจากครอบครัวมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของสมาชิกเพราะเป็นหน่วยในการสนับสนุนการเรียนรู้ทางสังคม โดยการหลอหลอมพฤติกรรมของคนด้วย องค์กรประกอบของการให้รางวัล (rewards) การบังคับ (coercion) สิทธิอำนาจ (authority) มีความชำนาญ (expertise) และเกิดความกดดันทางสังคม (social pressure) (French and Reven, 1968) ดังนั้น ครอบครัวจึงมีบทบาทสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างพลังความสามารถในการวางแผนชีวิตที่จะนำไปสู่ความสุข ความสำเร็จตามศักยภาพของแต่ละบุคคล (ชินษุรา เทวินทรภักดี และคณะ, 2531 : 38)

ประเภทของครอบครัว

Murdock (สุพัตรา สุภาพ, 2529 : 66 - 67) แบ่งครอบครัวเป็น 3 แบบ คือ

1. ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยสามีภรรยา และลูก เป็นครอบครัวที่มีความสำคัญอย่างใกล้ชิดที่สุดซึ่งจะพบเห็นทั่วไป และมีแนวโน้มจะมีครอบครัวแบบนี้มากขึ้น เนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพราะการมีครอบครัวใหญ่เป็นการสิ้นเปลือง โดยเฉพาะสภาพสังคมปัจจุบันค่าครองชีพสูงขึ้น นอกจากนี้ครอบครัวแบบนี้ยังมีความเป็นอิสระแต่ก็ห่างเหินจากญาติพี่น้อง อาจจะทำให้เกิดความว้าเหว่ และขาดความอบอุ่นได้
2. ครอบครัวขยาย (Extended family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยว และญาติพี่น้อง เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา เป็นต้น อาจจะถูกแยกไว้ด้านหลังคาเดียวกัน หรือ เขตบ้านเดียวกัน โดยอาจปลูกอยู่ใกล้เคียงกัน แม้จะสมรสแล้วก็ตาม ญาติพี่น้องมีหน้าที่ช่วยเหลือดูแลลูกหลานเป็นครอบครัวที่มีความรักอบอุ่นแต่ขาดความเป็นอิสระ เพราะสมาชิกอาวุโสสูงสุดจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำหน้าที่ควบคุมดูแลสมาชิกในครัวเรือน เป็นระบบญาติพี่น้องมีความรักใคร่ผูกพันมาก ซึ่งจะพบมากในสังคมเกษตรกรรม
3. Polygamous family ประกอบด้วยสามีหนึ่งภรรยาหลายคน ครอบครัวแบบนี้จึงเป็นครอบครัวเดี่ยว 2 ครอบครัว หรือมากกว่าที่มีสามีและพ่อร่วมกัน เช่น สังคมจีน อิสลาม นัวรร เป็นต้น

ในการศึกษาการปรับตัวทางสังคมของคนพิการ มุ่งชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของประเภทครอบครัวของคนพิการ จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางสังคมของคนพิการ ได้มีการศึกษา

พบว่า ครูวีเรียนขยายปรับตัวได้ดีในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมบางอย่าง มีคุณค่าของความเป็นเพื่อนร่วมอยู่ด้วย มีกิจกรรมประจำทำร่วมกันโดยญาติจำนวนมาก และประโยชน์อีกอย่างหนึ่งของครอบครัวขยายคือการเลี้ยงดูคนแก่ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2528 : 175) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้น ครอบครัวมีขนาดเล็กลง ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในสังคมลดน้อยลงด้วย คนพิการที่เคยได้รับการเกื้อกูลดูแลจากครอบครัวก็จะเดือดร้อน (จรีรัตน์ ผ่องแผ้ว, 2534 : 22) ซึ่งจะมีผลต่อการปรับตัวของคนพิการ เนื่องจากการปรับตัวเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในการกระทำต่อกันทางสังคมกับบุคคลอื่น ๆ ดังนั้น การอยู่ในครอบครัวใหญ่น่าจะปรับตัวได้ดีกว่า เมื่อพิจารณาทางเศรษฐกิจ แรงงานมากจะช่วยกันทำมาหากิน สำหรับทางสังคมครอบครัวที่มีสมาชิกมากกว่าย่อมมีขอบข่ายความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านที่กว้างขวางกว่าครอบครัวขนาดเล็ก ซึ่งจะมีผลต่อการปรับตัวของสมาชิกในครอบครัว ครอบครัวขยายจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะมีผลต่อการปรับตัวทางสังคมของคนพิการมากหรือน้อย

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. สภาพร่างกายกับการปรับตัว

ในการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยทั่วไปจะพบว่าความพิการก่อให้เกิดปัญหาในด้าน การปรับตัวดังเช่น

สุปรีดา คงธรรม (2522) ได้ศึกษา ปัญหา ความต้องการ และอุปสรรค ที่ได้รับจากการฝึกอาชีพ ณ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการพระประแดง กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย พบว่า ปัญหาความพิการของตนเอง และปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับผู้อื่นและสังคม

ประถมพร โภชนสมบูรณ์ (2526) ได้ศึกษาความต้องการทางสังคมและลูกจ้างที่ประสบอันตรายหรือเจ็บป่วยด้วยโรคเนื่องจากการทำงาน พบว่าปัญหาของลูกจ้างภายหลังประสบอันตรายคือ ปัญหาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ปัญหาการแยกตัวออกจากสังคม การเงิน การรักษา พยาบาล การเดินทาง อารมณ์ จิตใจ และการปรับตัว

กรมประชาสงเคราะห์ (2534) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมให้กับคนพิการและทุพพลภาพของกรมประชาสงเคราะห์ กรณีบริการในรูปสถาบันพบว่า สภาพความพิการเป็นอุปสรรคในการพัฒนาความสามารถ คนพิการไม่มีความอดทน ไม่มีความพยายาม

ช่วยตนเอง ปัญหาทางจิตใจ พบว่า ขาดความอบอุ่น ก้าวร้าว ซึมเศร้า โดยที่สภาพความพิการเป็นอุปสรรคต่อการฝึกอาชีพ

Di Angelo et.al (อ้างใน Gary L. Albrecht, 1976 : 61) ได้ศึกษาคนพิการที่ประสบอุบัติเหตุ จำนวน 400 คน พบว่า ความไม่เหมาะสมของการคมนาคม และข้อจำกัดในการเคลื่อนไหวของคนพิการ เป็นปัญหาต่อการปรับตัว หลังจากออกจากโรงพยาบาลแล้ว

การศึกษาหลาย ๆ เรื่องแสดงให้เห็นว่า ความพิการมีผลต่อการปรับตัวของคนพิการในเรื่องของระดับของความพิการมีการศึกษาคนพิการในประเภทที่แตกต่าง ๆ กัน เช่น

การวิจัยที่พบข้อแตกต่างในเรื่องระดับความบกพร่องทางร่างกาย โดย Zahn (อ้างใน Gary L. Albrecht : 8) พบว่า ยังมีความบกพร่องทางกายมากขึ้นดูเหมือนมีความสัมพันธ์กับบุคคลปกติดีกว่าผู้ที่มีความบกพร่องรุนแรงน้อย ในคนพิการที่ทำงานได้และได้ทำงานมีความสัมพันธ์ทางบวกในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ในขณะที่คนไม่ทำงานมีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว แต่อย่างไรก็ตาม จากการที่มีความบกพร่องก็บังเกิดมีผลทางลบมากที่สุดต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

Moes และ Solomon (1965) ได้ศึกษาคนพิการชาย จำนวน 49 คน ที่มีสาเหตุมาจากโรคข้ออักเสบ (Rheumatoid arthritic) โดยการศึกษาการปรับตัวทางด้านอารมณ์ และจัดแบ่งระดับความพิการจากระดับการไร้ความสามารถของหน้าที่ทางร่างกาย พบว่ายังมีอาการและเจ็บป่วยมาก ก็ยังมีความเก็บกด เจ็บช้ำ และมีแนวโน้มเป็นโรคประสาทส่งผลต่อการโตเดี่ยว วิตกกังวล ฟุ้งพา และขาดการควบคุมทางพฤติกรรม

Seymore's (1955) ได้ศึกษาคนพิการประเภท paraplegics ซึ่งมีลักษณะความพิการมาก จำนวน 25 คน กับคนพิการประเภท Quadriplegics ที่มีลักษณะความพิการน้อยกว่า จำนวน 25 คน เท่ากัน โดยประเมินระดับของการปรับตัวส่วนบุคคลและการปรับตัวทางสังคม พบว่าไม่มีความแตกต่างกันมากพอระหว่างกลุ่มวิจัยทั้ง 2 นี้ นอกจากว่าคนพิการประเภท Quadriplegics ถูกประเมินว่ามีบางอย่างที่สนับสนุน การปรับตัวทางสังคมได้ดีกว่า (อ้างใน James W. Mc Daniel, 1976 : 72)

เบญจา ชลธารินทร์ (2524 : 73) เขียนบทความในเรื่องจิตวิทยาคนพิการทางร่างกายว่า ได้มีการศึกษาค้นคว้า คนพิการประเภทหูหนวก พบว่าคนที่มีการสูญเสียการได้ยินน้อย จะมีปัญหาทางจิตใจน้อยกว่าคนที่มีการสูญเสียการได้ยินมาก และคนเหล่านี้สามารถปรับตัวและทำอย่างอื่นทดแทนความสูญเสียได้ดี คนที่มีการสูญเสียการได้ยินมากจะมีความยากลำบากมากขึ้นในการปรับตัว

2. ระยะเวลาความพิการกับการปรับตัว

ในการศึกษาระยะเวลาของการเกิดความพิการมีผลต่อปฏิกริยาของคนพิการ โดยพบว่า หากคนพิการแต่กำเนิด เช่น ผู้พิการตา ปฏิกริยาของความสูญเสียตามีน้อยกว่า เพราะเขาไม่เคยมีประสบการณ์ในการใช้สายตา ไม่เคยได้รับรู้ต่อการมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตรงกันข้ามกับคนปกติมาก่อน แล้วมาเกิดความพิการสูญเสียในภายหลัง ย่อมมีปฏิกริยาต่อความสูญเสียได้มากกว่าคนพิการที่พิการมาแต่กำเนิด หรือคนพิการตั้งแต่วัยเด็ก (กิตติมา (นรามาศ) รัตนากร, 2531 : 21)

ทำนองเดียวกัน ถ้าความพิการ (หูหนวก) เป็นมาแต่กำเนิด จะไม่ทำให้คน ๆ นั้น ตกใจหรือเกิดอาการ Shock คนพิการจะค่อย ๆ ปรับตัวให้เคยชินกับความพิการที่ละน้อย แต่ถ้าเกิดทีหลังจะมีปัญหา คือ ตัวคนพิการเองและคนอื่น ๆ อาจจะไม่ยอมรับความพิการ ปกป้องคนพิการมากเกินไป นอกจากนี้จะมีปัญหาทางเศรษฐกิจ การอาชีพ และความสัมพันธ์ทางสังคม (เบญจา ชลธารินทร์, 2524 : 73)

ในการศึกษาได้พบข้อแย้งในเรื่องระยะเวลาของความพิการ โดยนักจิตวิทยาได้ศึกษาคนพิการพบว่า ลักษณะคนพิการและการปรับตัวนั้น คนพิการที่พิการมาเป็นระยะเวลานานย่อมมีการปรับตัวได้ยากกว่า คนพิการที่พิการมาเป็นระยะเวลาลั้น ๆ (อ้างใน ตรูณี เวชบรรยงรัตน์, 2522 : 32) แต่อย่างไรก็ตาม คนพิการที่ปรับตัวได้ดีจะต้องใช้เวลาค่อนข้างนานและอย่างค่อยเป็นค่อยไป การยอมรับและการปรับสภาพอารมณ์ จิตใจ และร่างกาย ให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับตัวที่สำเร็จ ภายหลังจากสิ้นสุดระยะของความเศร้าโศก โดยปกติใช้เวลาประมาณ 6 เดือน ถึง 1 ปี (กิตติมา (นรามาศ) รัตนากร, 2531 : 26)

ดวงกมล เวชบรรยงรัตน์ (2522) ได้ศึกษา การมองตนของคนพิการในกระบวนการฟื้นฟูสมรรถภาพ ที่ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ลักษณะความพิการ

ระยะเวลาความพิการและสาเหตุของความพิการ ไม่ได้เป็นตัวกำหนดการมองคนของคนพิการในแง่ดีหรือไม่ดี

3. ครอบครัวกับการปรับตัว

การศึกษาในเรื่องครอบครัว พบว่า มีการศึกษาหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัว มีผลต่อการปรับตัวในประเด็นที่แตกต่างกันคือ

ฉวี กาหยี (2512) ศึกษาเปรียบเทียบบุคลิกภาพและการปรับตัวในโรงเรียนของนักเรียนที่มาจากครอบครัวชั้นกลางและชั้นต่ำ พบว่า เด็กที่อยู่ในครอบครัวชั้นกลางได้รับเลือกจากเพื่อนมากกว่าครอบครัวชั้นต่ำ

อารี ทองทัฬ (2531) ศึกษาการปรับตัวทางสังคมในสถานศึกษากับปัญหาสุขภาพจิตของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม และโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี อำเภอมะนัง จังหวัดพิษณุโลก พบว่า เด็กที่มาจากครอบครัวที่มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันน้อยมีปัญหาทางสุขภาพจิต

อุบล เสถียรปภินทรณ์ (2522) ศึกษาการปรับตัวทางสังคมของนักเรียนไทย มุสลิม ในวิทยาลัยครูยะลา พบว่า ปัจจัยทางด้านอาชีพการเคร่งในศาสนา และทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาของบิดา มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมของบุตร กล่าวคือ บิดาของนักศึกษาที่มีอาชีพเป็นข้าราชการหรือค้าขาย มีการศึกษาสูง เคร่งศาสนาอิสลามน้อย ทัศนคติที่ดีต่อการศึกษามีผลต่อการปรับตัวทางสังคมของบุตรสูงกว่า นักศึกษาที่บิดาประกอบอาชีพการเกษตร การประมง เคร่งศาสนามาก

Soreson พบว่า เด็กที่มาจากครอบครัวชั้นสูงจะมีความสุขและมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับสังคมมากกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวชั้นต่ำ และ Walf ศึกษาพบว่าลักษณะการปรับตัวของเด็กมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระดับการศึกษาของบิดามารดาและศาสนาที่นับถือและ Walking ได้ศึกษาการยอมรับทางสังคมของเด็ก จากครอบครัวที่ปรับตัวได้ดีทางสังคม (Walking family) กับเด็กจากครอบครัวที่ปรับตัวไม่ดีในสังคม (Maladjusted family) พบว่า เด็กจากครอบครัวปรับตัวไม่ดีมีความรู้สึกที่ตนเองได้รับการยอมรับทางสังคมน้อยกว่า เด็กที่มาจากครอบครัวปรับตัวไม่ดีรวมทั้ง บิดามารดาเด็กของครอบครัวที่ปรับตัวไม่ดีจะยอมรับตัวลูกและอุดมการณ์ของลูกน้อยกว่า บิดามารดาของครอบครัวที่ปรับตัวในสังคมได้ดี (อ้างใน อุบล เสถียรปภินทรณ์ : 15 - 16)

ในด้านการศึกษเกี่ยวกับคนพิการ โกมินทร์ ชาวนาใต้ (2534) ได้ศึกษาการปรับตัว ด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ ของลูกจ้างที่ได้รับอุบัติเหตุจากการทำงาน : ศึกษาเฉพาะกรณี ลูกจ้างที่ได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพจากศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพคนงาน กรมแรงงาน พบว่า คนพิการที่ผ่านการฟื้นฟูแล้ว มีความสามารถปรับตัวทางสังคมได้ 77.08 เปอร์เซ็นต์ คนที่ปรับตัวทางสังคมไม่ได้มี 22.92 เปอร์เซ็นต์ คนพิการที่ปรับตัวทางสังคมได้ มีความพึงพอใจในที่อยู่กับครอบครัวของตนเอง

สำหรับในการศึกษาประเภทของครอบครัว มีผลการศึกษาที่ใช้ในการเปรียบเทียบเกี่ยวข้องกับคนพิการได้ คือ การศึกษาของ กัทธพงศ์ ประกอบผล (2534) ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับพฤติกรรมการเผชิญความเครียดของผู้ป่วยโรคเรื้อรัง โดยใช้กลุ่มตัวอย่างผู้ป่วยที่มีความผิดปกติของหัวใจ ปอด และไตเรื้อรัง ที่ถูกรับไว้รักษาใน คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล พบว่า ปัจจัยด้านลักษณะครอบครัวมีผลต่อพฤติกรรมการเผชิญความเครียดของผู้ป่วยโรคเรื้อรัง โดยผู้ป่วยที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขยายมีพฤติกรรมการเผชิญความเครียดดีกว่าผู้ป่วยในครอบครัวเดี่ยว และนอกจากนั้น ผู้ป่วยที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขยายได้รับการสนับสนุนทางสังคมมากกว่าผู้ป่วยในครอบครัวเดี่ยว

4. เครือข่ายทางสังคมกับการปรับตัว

ยรรยง ศรีเจริญวงศ์ (2533 : 85) ศึกษา เครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคม ในการสงเคราะห์ผู้ประสพภัย : ศึกษากรณีผู้ประสบวาตภัยหมู่บ้านท่าบุง ตำบลสามเงา และหมู่บ้านท่าบุงตลก ตำบลยานรี อำเภอสสามเงา จังหวัดตาก พบว่า เครือข่ายทางสังคมในครอบครัวจะเป็นเครือข่ายที่ใกล้ชิดและมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือเกือบตลอดเวลา รองลงมา ได้แก่ เครือญาติ และเพื่อนบ้านตามลำดับ การช่วยเหลือผู้ประสพภัยจะพึ่งตนเอง และบุคคลในครอบครัวก่อนเสมอ แล้วจึงขอความช่วยเหลือจากเครือญาติและเพื่อนบ้านต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านอารมณ์และแรงงาน

Texter (อ้างใน อาทิตยา นวลศรี, 2528 : 6) ศึกษาพบว่าญาติและเพื่อนมีความสำคัญต่อการปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาโดยเฉพาะในระยะแรก นอกจากนี้ญาติและเพื่อนยังมีส่วนช่วยในการให้ความรู้จากประสบการณ์และการช่วยเหลือทางอารมณ์ด้วย

Cogswell (1968 : 129) พบว่าครอบครัวที่เปิดสำหรับผู้มาเยี่ยม และพบบุคคลที่มีประสบการณ์ทางสังคมต่อความพิการรวดเร็วและง่ายกว่าครอบครัวที่ปิด เพื่อน เพื่อนบ้าน ญาติ จะช่วย

เป็นแบบแผนในการรักษา และลดการขยายการโรคติดต่อทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การฟื้นฟูทางสังคม ลดความโดดเดี่ยวทางสังคมของคนที่พิการ เช่นเดียวกับ การปะทะสังสรรค์กับผู้มาเยี่ยม เป็นการติดต่อทางสังคม ซึ่งเป็นการสร้างโอกาสในการจัดการปมด้วยตัวของตนเอง Karl (1980) กล่าวว่า การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต่ำ จะก่อให้เกิดความบกพร่องหรือความเครียดระหว่างบุคคล (Interpersonal stress) การมีความสัมพันธ์น้อยสร้างความขัดแย้งได้บ่อยครั้ง Michael et.al (1991 : 144) ให้ข้อคิดว่า คนพิการหนุ่มที่ขาดการติดต่อเพื่อน อาจหมายความว่าคนพิการไม่เคยเรียนรู้ ความหวัง ความกังวลเกี่ยวกับการเติบโต อารมณ์ ความรู้สึกทางเพศ เหมือนกับคนหนุ่มทั่ว ๆ ไป

5. บทบาทคนป่วยกับการปรับตัว

Cole และ Lejeune (1972) พบว่า หญิงที่ได้รับสวัสดิการ ใช้ความเจ็บป่วยและแสดงบทบาทคนป่วย เพื่อเป็นเหตุผลการไม่แสดงบทบาทอื่น ๆ บทบาทคนป่วยส่วนหนึ่งจึงเป็นรางวัลสำหรับผู้แสดงเพื่อจะได้ไม่ต้องแสดงบทบาทอื่น ๆ แต่การแสดงบทบาทดังกล่าวไม่เกิดขึ้นกับคนพิการทั้งหมด เมื่อพิจารณาในด้านสถานภาพทางชนชั้น (class status) พบว่า คนพิการที่มีสถานภาพสูง การศึกษาดี ไม่เพียงแต่ปฏิเสธภาพพจน์ของการไร้ความสามารถ และสถานภาพชนกลุ่มน้อยเท่านั้น แต่มีสภาพความคาดหวังในความสำเร็จและความเป็นจริง (Constantino Safilios - Rothschild, 1976 : 45) และคนพิการที่มีทรัพยากรทางสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษายังสามารถฟื้นฟูสมรรถภาพของตนเองได้ดี และมีท่าทีในการหลีกเลี่ยงการมีบทบาทเบี่ยงเบน ความบกพร่อง และไร้ความสามารถ (Gove, Howell อ้างใน Walter R. Gkove, 1976 : 63) ในทางกลับกัน Nagi ว่า ผู้ที่มีฐานะทางสังคม เศรษฐกิจต่ำ การศึกษาและระดับสติปัญญาต่ำ มีท่าทีมากขึ้นของการเปลี่ยนการปฏิเสธการไร้ความสามารถ สู่การยอมรับว่าไร้ความสามารถในตนเอง

6. การนับถือตนเองกับการปรับตัว

การที่บุคคลมีการมองตนดีหรือไม่ดี เป็นผลต่อการนับถือตนเอง (Self - esteem) หรือ การมีคุณค่าของตนเอง (Self - Worth) มีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านนี้คือ

Barbara Thompson (1974) ได้ศึกษาวัยรุ่นในนิวยอร์กมากกว่า 1,000 คน โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า 10 ข้อ ของ โรเซนเบอร์ก (1965) พบว่า วัยรุ่นที่มีความนับถือตนเอง (Self - esteem) ต่ำ มีแนวโน้มที่จะแสดงอาการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากสาเหตุทางจิตใจ

(Psychosomatic Syntoms) มีความรู้สึกจำเป็นต้องสวมหน้ากากผู้โลกภายนอก มีความหวั่นไหวต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ หรือคำกล่าวหา มีความรู้สึกโดดเดี่ยวและว่าเหว่ มีความลำบากในการผูกมิตร มีศรัทธาในผู้อื่นน้อย มีความขวนอาย และไม่กล้าเริ่มต้นการสนทนา และมีผลงานวิจัยที่คล้ายกับโรเซนเบอร์ก คือ การวิจัยของ Coopersmith (1967) ซึ่งใช้เด็กอายุสิบขวบเป็นกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่า การนับถือตนเอง (Self - esteem) ต่ำ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมซึ่งอาจประเมินว่าเป็นการปรับตัวที่ไม่ดี

Marugama & Millen (1975) ว่าในด้านปัจเจกชนการนับถือตนเองอาจสัมพันธ์ทางบวกกับสภาพทางร่างกาย ผู้ที่มีสภาพร่างกายที่มีเสน่ห์ ดึงดูดผู้อื่นจะมีความคาดหวังสูง ภาพพจน์ทางบวกมีความมั่นใจในพฤติกรรมระหว่างบุคคล เป็นส่วนช่วยกระตุ้นและพัฒนาทักษะทางสังคม ดังนั้น ผู้ที่มีสภาพร่างกายที่ดึงดูดใจผู้อื่นจะมีการนับถือตนเองสูง

Riessler และ Bolton (1978) ได้ศึกษาอิทธิพลของการมองตน ต่อความพิการ โดยสรุปว่า บุคคลพิการมีการนับถือตนเองต่ำกว่าปกติ ความพิการมีผลกระทบอย่างมากต่อการมองตนมากกว่าสิ่งอื่น ๆ

จากการศึกษาทฤษฎีและผลงานวิจัย จะพบว่าปัจจัยที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางสังคมของคนพิการ 3 ด้าน คือ ปัจจัยของสภาพทางร่างกาย ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยสภาวะของตนเอง ซึ่งมีผลต่อความสำเร็จของบุคคลในการปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มต่าง ๆ ได้ บุคคลที่ปรับตัวทางสังคมได้ดี จะต้องเป็นบุคคลที่สามารถสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลอื่น ๆ และต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของสังคม มีการปฏิบัติที่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม และมีความพอใจในบทบาททางสังคมของตนเอง ดังนั้น คนพิการที่เข้ารับการฝึกอาชีพในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ จะต้องมีการปรับตัวทางสังคมกับกลุ่มเพื่อน ครูหรือเจ้าหน้าที่ คนมาเยี่ยมหรือคนแปลกหน้า การเข้าร่วมกิจกรรม กฎระเบียบของสถาบัน และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับตัว ซึ่งเมื่อประมวลแล้วนำไปสู่การกำหนดตัวแปรและสมมุติฐานได้ดังนี้

ตัวแปรและสมมุติฐาน

ตัวแปรอิสระ ได้แก่

1. ระดับความพิการ
2. ระยะเวลาความพิการ

3. ครอบครัวขยาย
4. เครือข่ายทางสังคม
5. การไม่ยอมรับบทบาทคนป่วย
6. การนับถือตนเอง

ตัวแปรตาม ได้แก่ การปรับตัวทางสังคม โดยพิจารณาการปรับตัวใน 6 ด้าน

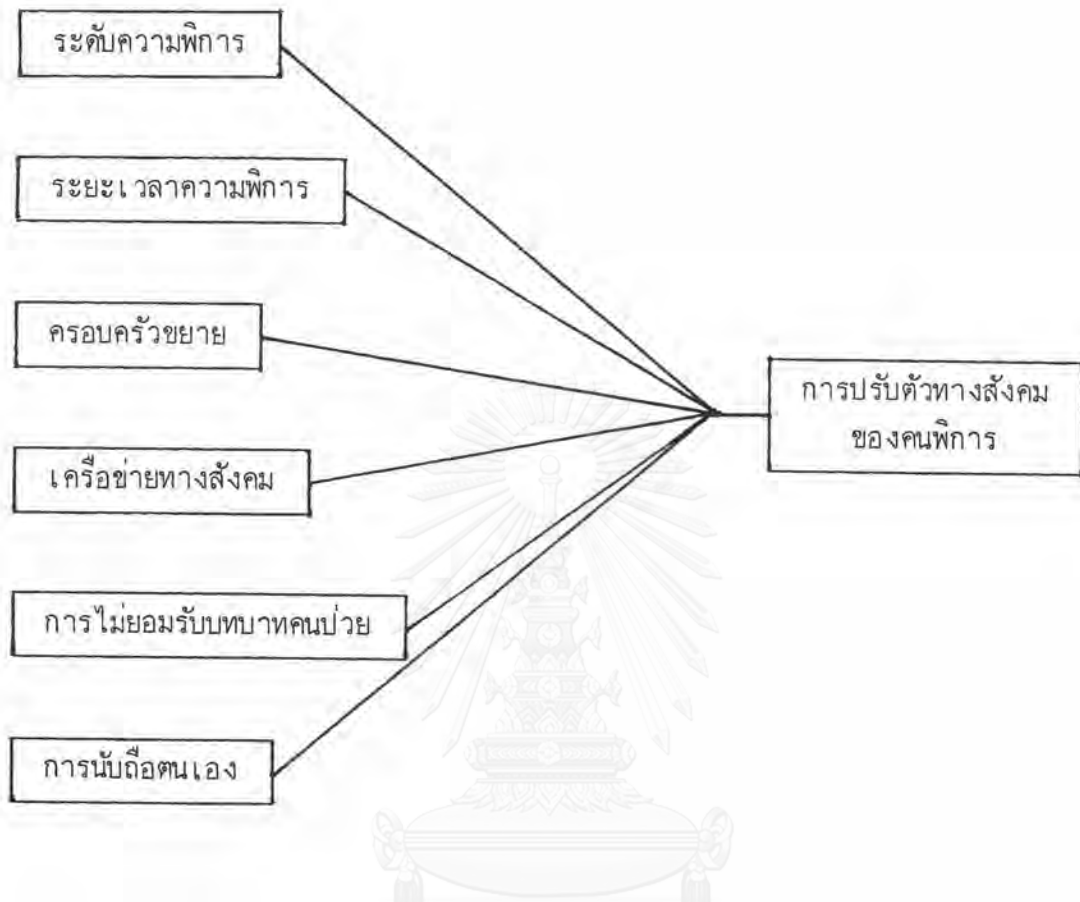
ด้วยกัน คือ

1. การปรับตัวกับเพื่อน
2. การปรับตัวกับเจ้าหน้าที่และครู
3. การปรับตัวกับผู้มาเยี่ยมหรือคนแปลกหน้า
4. การเข้าร่วมกิจกรรม
5. การปรับตัวกับกฎระเบียบ
6. การรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับตัว

สมมติฐานการวิจัย

1. ยิ่งคนพิการมีระดับความพิการน้อยเพียงใดก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเพียงนั้น
2. ยิ่งคนพิการมีระยะเวลาความพิการมากกว่าเพียงใดก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเพียงนั้น
3. คนพิการที่เคยอยู่ในครอบครัวขยายมีการปรับตัวทางสังคมมากกว่าคนพิการที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยว
4. ยิ่งคนพิการมีเครือข่ายทางสังคมกว้างมากเท่าไรก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเพียงนั้น
5. ยิ่งคนพิการไม่ยอมรับบทบาทคนป่วยมากเพียงใดก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเพียงนั้น
6. ยิ่งคนพิการมีการนับถือตนเองมากเท่าใดก็ยิ่งสามารถปรับตัวทางสังคมสูงขึ้นเพียงนั้น

สมมุติฐานดังกล่าวข้างต้นนำมาแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

อธิบายสมมุติฐาน

สมมุติฐานข้อที่ 1 ยิ่งคนพิการมีระดับความพิการน้อยเพียงใดก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเพียงนั้น

ในข้อสมมุติฐานนี้ หมายความว่า คนพิการที่มีระดับความพิการน้อยจะไม่ถูกข้อจำกัดทางการเคลื่อนไหว และอุปสรรคทางสถาปัตยกรรมเป็นตัวกีดกัน การมีส่วนร่วมในสังคมและกิจกรรมต่าง ๆ ประจําวัน เนื่องจากคนพิการนั้นย่อมมีโอกาสในการเข้าสู่บริบททางสังคม โดยการติดต่อสัมพันธ์ การกระทำต่อกันทางสังคมได้มากกว่า ประกอบกับภาพพจน์ทางร่างกายของตนเอง มีความสูญเสียในเอกลักษณ์ทางร่างกายน้อยกว่า ซึ่งอาจจะมีผลทำให้คนพิการที่มีระดับความพิการน้อย มีปฏิกริยาต่อความสูญเสียหรือความบกพร่องในร่างกายน้อยกว่าคนพิการที่มีระดับความพิการมาก ดังนั้น จึงมีโอกาสในการเรียนรู้ทางสังคมมากกว่า เป็นผลให้มีการปรับตัวทางสังคมมากขึ้น

ในแนวคิดการปรับตัวทางสังคม การปรับตัวเกิดขึ้นจากการกระทำต่อกันทางสังคม (Social Interaction) ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญมากสำหรับมนุษย์ Henry Pratt, Fairchild (1964) ว่า การปรับตัวทางสังคมเป็นความปรารถนาและความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นที่ต้องพบปะกันทุกวัน หรือกิจกรรมทางสังคมร่วมกับบุคคลอื่นหลากหลายเหล่านั้น เป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มหรือระหว่างวัฒนธรรม การปรับตัวทางสังคมจึงเป็นมาตรการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคณพิการ (Behg E. Cogswell, 1968 : 127 - 128) จึงมีการเลือกบริบททางสังคม เช่นความสามารถที่ตนเองจะเข้าไปได้ ความสะดวกในการถอนตัวจากสังคมเมื่อพบว่าจุดเด่นของความพิการเริ่มสูงขึ้น ผลสืบเนื่องหลักของความพิการจะเป็นส่วนที่กระทบต่อวิถีชีวิตประจำวัน การถูกจำกัดการเคลื่อนไหวก็มีผลต่อการจำกัดบทบาทต่าง ๆ ซึ่งในสมมุติฐานดังกล่าวข้างต้น คณพิการที่มีระดับความพิการน้อยจะมีการปรับตัวทางสังคมมาก อาจจะเนื่องจากสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมมากกว่า และไม่ถูกจำกัดบทบาท โดยพบกับอุปสรรคในการเคลื่อนไหวและทางสถาปัตยกรรมน้อยกว่าคณพิการที่มีระดับความพิการมาก

จากแนวความคิดทฤษฎี Body Image ที่ว่า แบบแผนทางร่างกาย (body - scheme) เป็นพื้นฐานหลักหรือกรอบในการอ้างอิงของแบบการรับรู้และความสามารถแสดงทักษะ อย่างไรก็ตามอย่างหนึ่งของปัจเจกบุคคล การสูญเสียหรือการไร้ความสามารถทางร่างกาย จะเป็นการจำกัดจำนวนกิจกรรมทางร่างกาย และการปะทะสังสรรค์กับสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ Goffman กล่าวว่า บุคคลที่มีปมด้อย (Stigma) ที่มองเห็นได้ชัด จะสูญเสียเอกลักษณ์ (Spoiled Identity) ในแนวคิดนี้ใช้อธิบายคณพิการที่มีระดับความพิการน้อยได้ว่า คณพิการที่มีระดับความพิการน้อย การรับรู้ทักษะ การจำกัดจำนวนกิจกรรมทางร่างกายและการปะทะสังสรรค์กับสภาพแวดล้อม จะมีน้อยกว่าคณพิการที่มีระดับความพิการมากด้วยจากกิจกรรมทางสังคม ที่มีความพิการน้อยสามารถร่วมได้มากกว่า และในด้านการสูญเสียเอกลักษณ์ของตนเองจะมีน้อยกว่าเนื่องจากระดับความพิการน้อยและไม่รุนแรง ซึ่งเป็นผลให้การรับรู้ ความรู้สึก และการจัดการสภาพการเผชิญหน้ากับคนอื่นได้ดีกว่า มีผลทำให้การปรับตัวทางสังคมมากขึ้น

สมมุติฐานข้อที่ 2 ยิ่งคนพิการมีระยะเวลาความพิการมากกว่าเพียงใดก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเพียงนั้น

ถ้าคนพิการมีระยะเวลาของความพิการมาก คนพิการเหล่านี้จะมีโอกาสในการปรับตัวต่อความพิการและต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมในระยะเวลาที่ยาวนานกว่า คนพิการที่เป็นมาแต่กำเนิดจะไม่ทำให้คน ๆ นั้นตกใจ หรือเกิดอาการสับสน เนื่องจากคนพิการจะค่อย ๆ ปรับตัวให้เคยชินกับความพิการที่ละน้อย แต่ถ้าเกิดทีหลังจะมีปัญหา คือ คนพิการเองและคนอื่น ๆ อาจจะไม่ยอมรับความพิการนั้น ซึ่งจะมีผลต่อการปรับตัวทางสังคมของคนพิการ

จากแนวความคิดการปรับตัวของ B.Von Haller Gilmer (1975 : 66) การปรับตัวสามารถเรียนรู้ได้จากปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลและจากการกระทำต่อกันทางสังคมกับบุคคลอื่น และสังคมในงานที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งใช้ในข้อสมมุติฐานนี้ได้ว่า ความพิการที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ยาวนานนี้ ทำให้คนพิการสามารถเรียนรู้ ยอมรับ สภาพความพิการของตนเองและค่อย ๆ ปรับตัวให้เคยชิน การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ในสภาพที่ตนเองพิการเป็นระยะเวลาที่นาน อาจจะต้องดีกว่าคนพิการที่มีระยะเวลาความพิการที่สั้น เนื่องจากยังมีความสับสนในสภาพการสูญเสียหรือความพิการของตนเอง จึงมีการแสดงปฏิกิริยาอย่างมากมายเช่น เศร้าสลด ก้าวร้าวทั้งตัวเองและผู้อื่น เมื่อนำไปพิจารณาตามขั้นตอนการปรับตัวของ Cohn (1961) แล้วจะอยู่ในขั้นที่ 3 ซึ่งเป็นขั้นตอนของความโศกเศร้า (mourning) ซึ่งต้องการพึ่งพาและเป็นประคับประคองต่อคนรอบข้าง ทำให้การปรับตัวของผู้ที่มีระยะเวลาความพิการน้อย มีการปรับตัวทางสังคมน้อยตามไปด้วย

ได้มีการศึกษาโดยทั่วไปว่า ระยะเวลาของการเกิดความพิการมีผลต่อปฏิกิริยาของคนพิการ หากคนพิการแต่กำเนิด เช่น ผู้พิการตา ปฏิกิริยาของความสูญเสียย่อมน้อยกว่าผู้พิการทางสายตาในภายหลัง เพราะเขาไม่เคยมีประสบการณ์ในการใช้สายตา ไม่เคยได้รับรู้ต่อการมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตรงกันข้ามกับคนปกติมาก่อนแล้วมาเกิดความพิการสูญเสียในภายหลัง ย่อมจะมีปฏิกิริยาต่อความสูญเสียได้มากกว่าคนที่พิการมาแต่กำเนิด หรือคนที่พิการตั้งแต่วัยเด็ก (กิตติมา (นรามาศ) รัตนากร, 2531 : 21) แต่ก็ยังมีข้อขัดแย้งในเรื่องระยะเวลาของความพิการ โดยนักจิตวิทยาได้ศึกษาคนพิการพบว่า คนพิการที่พิการมาเป็นระยะเวลานานย่อมมีการปรับตัวได้ยากกว่าคนพิการที่พิการมาเป็นระยะเวลานั้น ๆ (อ้างใน ตรุณี เวชบรรยงรัตน์ 2522 : 32)

สมมุติฐานข้อที่ 3 คนพิการที่เคยอยู่ในครอบครัวขยายมีการปรับตัวทางสังคมมากกว่าคนพิการที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยว

ในสมมุติฐานข้อนี้ ให้ความสำคัญต่อลักษณะเด่นของครอบครัวขยาย ซึ่งมีลักษณะครอบครัวที่ใหญ่ มีสมาชิกจำนวนมาก ซึ่งสามารถสร้างความอบอุ่น การเกื้อหนุนทางสังคมได้เป็นอย่างดี คนพิการที่อยู่ในครอบครัวขยายย่อมมีโอกาสในการเรียนรู้ประสบการณ์การกระทำต่อกันทางสังคมได้อย่างหลากหลาย ซึ่งเป็นการเพิ่มทักษะทางสังคมกับบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในหลาย ๆ รุ่น เช่น ปู่ย่า ตายาย พี่น้อง และญาติต่าง ๆ ซึ่งประสบการณ์ในการเรียนรู้ทางสังคมหลายเหล่านี้ย่อมเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมภายนอกได้ดีกว่า คนพิการที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยว แม้จะมีอิสระแต่ต้องเผชิญกับความว่าเหว ขาดความอบอุ่นได้ จึงขาดโอกาสเรียนรู้ทักษะทางสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม หรือการปรับตัวทางสังคมได้ดี

ครอบครัวเป็นสถาบันแรกในการเรียนรู้สังคม อิทธิพลของครอบครัวมีผลต่อการปรับตัวของสมาชิกในสังคม โดยเป็นไปตามความแตกต่างในด้านต่าง ๆ เช่น ระบบอำนาจในครอบครัว ลักษณะของครอบครัว ขนาดของครอบครัว ภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคม ความสัมพันธ์ของครอบครัว โดยมีการศึกษาและวิจัยมากมายเกี่ยวกับอิทธิพลของชีวิตครอบครัวต่อการปรับตัวและพัฒนาบุคลิกภาพ โดยมีข้อสรุปอย่างเดียวกันว่า บ้านที่ดีย่อมสร้างบุคลิกภาพที่ดีแก่เด็ก บ้านที่ไม่ดีย่อมมีผลกระทบกระเทือนต่อบุคลิกภาพของเด็ก ซึ่งปรากฏออกมาทางพฤติกรรม การปรับตัวแบบต่าง ๆ (นิภา นิธิยาน : 193)

สมมุติฐานข้อที่ 4 ยิ่งคนพิการมีเครือข่ายทางสังคมกว้างมากเท่าไรก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเพียงนั้น

จากสมมุติฐานข้อนี้ หมายความว่า นอกจากครอบครัวแล้ว บุคคลอื่น ๆ เช่น เพื่อน เพื่อนบ้าน คนในชุมชน หรือแม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ทางราชการที่คนพิการได้ติดต่อสัมพันธ์ด้วย มีมากหรือหนาแน่นเพียงใดก็ช่วยให้คนพิการได้เรียนรู้ทางสังคม ได้รับคำแนะนำ มีโอกาสแสดงบทบาทที่หลากหลายได้มากขึ้นเพียงนั้น ดังนั้น จากมุมมองที่ว่าทักษะทางสังคม (Social Skill) จะเกิดขึ้นด้วยการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างหลากหลาย และในสถานการณ์ทางสังคมต่าง ๆ คนพิการที่มีโอกาสสื่อสารกับบุคคลอื่น ๆ ย่อมมีโอกาสในการเรียนรู้ทักษะทางสังคม ผลของการเรียนรู้ในเครือข่ายทางสังคมเป็นสิ่งสนับสนุนให้คนพิการมีการปรับตัวทางสังคมมากกว่าคนพิการที่มีเครือข่ายทางสังคมแคบหรือเบาบาง

สมมติฐานข้อที่ 5 ยิ่งคนพิการไม่ยอมรับบทบาทคนป่วยมากเพียงใดก็ยิ่งปรับตัวทางสังคมมากขึ้นเท่านั้น

ในการดำเนินชีวิตทางสังคมปัจเจกชนมีสถานภาพและบทบาทต่าง ๆ มากมาย การที่ปัจเจกชนมีบทบาทหลากหลายย่อมทำให้เกิดทักษะในบทบาทนั้น ๆ บทบาทเกิดขึ้นจากการคาดหวังของบุคคลอื่นที่ตัวเราเองต้องแสดงความคาดหวังในสถานการณ์ต่าง ๆ คนที่เจ็บป่วยเรื้อรัง หรือคนที่ไร้ความสามารถ มีบทบาท คนเจ็บป่วย (sick role) ถ้าบุคคลหนึ่งบุคคลใดยอมรับในบทบาทนี้ตลอดเวลา เขาจะพบกับความลำบากในการปรับตัว สำหรับคนพิการ Wright (อ้างใน Frankin C. Shontz : 334) ชี้ว่า ความพิการหรือการไร้ความสามารถอาจกำเนิดโอกาสและความอึดอ้อมใจได้ดีเท่ากับ ความคับข้องใจ และความโศกเศร้า

การยอมรับในบทบาทเจ็บป่วย เกิดขึ้นจากความคาดหวังของผู้อื่นต่อคนพิการ คนพิการที่ยอมรับในบทบาทคนเจ็บป่วยจึงมีความคาดหวังว่าจะได้รับการปฏิบัติในแนวทางหนึ่ง ซึ่งจะมีผลต่อการปรับตัวทางสังคม เนื่องจากบทบาทนี้ยอมรับการพึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้อื่น ลดความคาดหวัง ด้วยคนพิการตอบสนองและทำหน้าที่ต่อเงื่อนไขความพิการของเขา ทำให้ไม่เกิดความสำเร็จในการปรับตัวต่อเงื่อนไขใหม่ ๆ ทางสังคม

สมมติฐานข้อที่ 6 ยิ่งคนพิการมีการนับถือตนเองมากเท่าใดก็ยิ่งสามารถปรับตัวทางสังคมสูงขึ้นเท่านั้น

ในข้อสมมติฐานนี้ หมายความว่า ในทัศนคติของคนพิการเองว่าคนพิการมีคุณค่าสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ มีความเชื่อมั่นในตนเองที่จะชนะอุปสรรค โดยใช้ความสามารถอื่นชดเชยหรือทดแทนได้ คนพิการที่มีการนับถือตนเองมากเท่าใดย่อมจะพยายามปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งจะทำให้มีโอกาสในการติดต่อสร้างความสัมพันธ์ ปรับตัวทางสังคมได้ดี ในขณะที่คนพิการที่มีการนับถือตนเองต่ำจะรู้สึกว่าคุณค่าตัวเองไร้ค่า มีมด้อย ต่ำต้อย จนทำให้หลบหลีกไม่ยอมเข้าร่วมในสังคม เป็นผลให้การปรับตัวทางสังคมไม่ดี

ในแนวความคิดเกี่ยวกับการปรับตัวอยู่ในสังคมของเด็กวัยรุ่น ผู้ที่ปรับตัวได้ดีจะต้องมีความเชื่อมั่น ความรู้สึกมั่นคง และมีความภาคภูมิใจในตนเอง ดังนั้น ลักษณะดังกล่าวนี้จะช่วยให้บุคคลอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและมีสุขภาพจิตดี คนพิการที่มีการนับถือตนเองหรือมีความภาคภูมิใจ

ในตัวเอง ก็จะสามารถกล้าเผชิญชีวิตแม้จะมีอุปสรรคต่าง ๆ เกิดขึ้น ด้วยความพร้อมในการที่ตนเองสามารถที่จะปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้

ในด้านแนวคิดทางทฤษฎี Body Image ว่า สภาพร่างกายเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเอกลักษณ์ของบุคคลซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการมองตน (Self - Concept) ซึ่งมีองค์ประกอบของการนับถือตนเอง (Self - esteem) ด้วย คนพิการจะมีการนับถือตนเองสูงหรือต่ำ ก็ขึ้นอยู่กับตัวของคนพิการและสภาพแวดล้อมของคนพิการ ซึ่งได้แก่ ครอบครัว ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ การนับถือตนเองขึ้นอยู่กับหลายองค์ประกอบ เช่น จากความเห็นชอบของสังคม (Social approval) ความสามารถของบุคคล วิถีทางที่ตนเองมองหรืออีกนัยหนึ่ง เรามองตนเองเหมือนกับคนอื่นมองเรา

ผลของการสูญเสียการนับถือตนเองทำให้เกิดความเก็บกด (depression) เนื่องจากไม่มีความสามารถ ผู้ที่นับถือตนเองต่ำจะแสดงพฤติกรรมคล้อยตาม (Conformity) ขณะที่ผู้ที่มีการนับถือตนเองสูงจะมีความวิตกกังวลต่ำและมีท่าที่ไม่ยินยอมต่อความกดดันทางสังคม (Santce & Maslach, 1982)

บทบาทในชีวิตมนุษย์สามารถพัฒนาความสามารถจากการมีส่วนร่วมและในการติดต่อทางสังคมได้ ความสามารถดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการได้มาของการนับถือตนเอง บุคคลที่ไม่มั่งคั่งและไม่มีการสูญเสียความผูกพันทางสังคมจะมีความรวดเร็วต่อการหยุดการนับถือตนเอง

การนับถือตนเองเป็นการมีคุณค่าของตนเอง (Self - worth) ที่พัฒนาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมของแต่ละบุคคล ก็เช่นเดียวกับคนพิการถ้าสภาพแวดล้อมทางสังคมเกื้อหนุนต่อการพัฒนาตนเอง มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิต มีส่วนร่วมในสังคมและมีความผูกพันกับสังคม การนับถือตนเองจะสูงช่วยในการปรับตัวทางสังคมได้ดี

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1. คนพิการ หมายถึง บุคคลที่มีความผิดปกติในการเคลื่อนไหว อันเนื่องมาจากเป็นโดยกำเนิด การเจ็บป่วย อุบัติเหตุ และการสูญเสียอวัยวะ เช่น โปลิโอ อัมพาต และขาขาดที่อยู่ในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ ของกรมประชาสงเคราะห์

2. ระดับความพิการ หมายถึง ความแตกต่างของความสามารถในการเคลื่อนไหวของคนพิการในการประกอบกิจกรรมประจำวัน ทั้งมีอุปกรณ์เครื่องช่วยและไม่

3. ระยะเวลาความพิการ หมายถึง ช่วงเวลาที่คนพิการมีความพิการโดยนับตั้งแต่การสูญเสียความสามารถในการเคลื่อนไหว
4. การปรับตัวทางสังคม หมายถึง ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มเพื่อน เจ้าหน้าที่ ผู้มาเยี่ยม ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรม การปฏิบัติตามกฎระเบียบ และความสนใจในการรับรู้ข่าวสาร
5. ครอบครัวขยาย หมายถึง ครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยคน 3 ชั่วอายุคน เช่น ปู่ย่า หรือตายาย พ่อ แม่ ลูก หลาน หรือญาติอยู่ร่วมครอบครัวเดียวกันหรือบริเวณเดียวกัน
6. ครอบครัวเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวขนาดเล็ก คน 2 ชั่วอายุคนเท่านั้นที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก แยกตัวลำพัง
7. เครือข่ายทางสังคม หมายถึง จำนวนและความถี่ของบุคคลต่าง ๆ หรือกลุ่มคนที่คนพิการได้ติดต่อสัมพันธ์ด้วย
8. บทบาทคนบว้ย หมายถึง การยอมรับของคนพิการในการพึ่งพาและสนับสนุนตนเองด้วยการเรียกร้องความสนใจในการดูแลมากกว่าปกติ
9. การนับถือตนเอง หมายถึง การเห็นคุณค่าของตนเองในสังคม